مارکسیەتی پەست مەدەرن، گەانووی مارکس بە کۆمەگ.. سمکۆ محەمەد

زیاتر لە 30 ساڵە فکر کووتە خزمەت کاپیتالیزمی هاوچەرخی دوای سەقیەت، لەدوای ئەزموون کردنی مەدەرنووە کە بونیادگەراکانی بەرهەمهێنا و مارکسیان وەکو پیاوەکی ئایدیالەژیستی دەگما پێناسە کرد، ئیدی دژکانی بەهەموو ئایدیاکانووە ئەم فەلسەفەیان لەبیری خەکدا بردە دەرووە، تەنانەت لەنەو شانە حیزبیەکانیشدا هووك هەبوو بە ناشیرین کردنی مارکس و خودی ماتریالیزمی دیالیکتیك کە بەرلەوی تیرەك بەت بە شێشی کرکاری، بەروحی فەلسەفەکە ناسراوە، بەڵام چونکە کۆکی فەلسەفەکە نەخوێنرابووە، بەناچار بۆ ئایدیالەژیای بەناو سۆسیالیزمی سەقیەتووە گرێیاندا، بەڵام دوای ئەو زەمانە و هاتنی پەست مەدەرنە کە لەگەڵ تەکنەلەژیای زیرەکدا کۆتنە ململانێ، بەوپەیی کە مرۆڤ خەریکە خەی نزیك دەکاتووە لەسەنتەر، چونکە مرۆڤ پیشتر کەنارخراو، یان پەراوێزخرابوو لەسەنتەری بایاری سیاسی، تەگەیشتنەکە گەڵا کە ئەم فەلسەفەیە دەبە سەرلەنوێ بخوێنرێتەوە.

ئێستا بیرکەی نوێ هەیە لەسەرتاسەری دونیا و بەتایبەتی ئەوروپا، بە خوێندنەوەیەکی جیاوازی فکری مارکس وەکو خەی، من لەم سەنگەیەوە گرنگم خوێندەری کورد ئاشنا بەت بە ئەو هەوڵە فکرییە جیهانییەی کە خەریکە جارکی تر ئەم فکرە ئەزموون بکاتووە لەنەو کایەی ڕۆشنبیری و کۆمەناسی و تەنانەت کارگەری و ئابوریش ڕەنگبداتووە.
(بەرنارد ڤاسەر) بیرمەند و چەپکی فەڕانسییە، لەکتێبی (داهاتووی کۆمەنیزدا) کە نزیکەی 10 ملیەنی لە چاپ کراوە و وەرگەردراوەتە سەر زەربەی زمانەکانی دونیا و پەفرۆشترین کتێبی ساڵی 2022 بووە، باس لەگەڵانووی بەهای فەلسەفە دەکات، بەتایبەتی تێزەکەی مارکس کە فەلسەفەیەکە بە پراکتیك کردن لەسەر زەمینی ژیاندا، چونکە دابڕانکی ڕاستەوخۆی لەگەڵ ڕابردووی فەلسەفەی کلاسیك دروستکردووە و تاکە فەلسەفەشە کە تەنها تیۆری نیە و لەسەر زەمینی واقیعە و زەمینەی پراکتیکی هەیە، بەوپەیی کەئینسان دەتوانێ بەئیرادەی خەی شێش بەسەر ئەو سیستەمدا بکات کەلەژێر ناونیشانی کاپیتالیزم و کاپیتالیزمی هاوچەرخو دەرەنجامەکەشی ببینێ، بەڵام نەك وەکو ئەوەی لەسەقیەت بینیمان پراکتیك کراو و جگە

لەسەرمایەداری دوورەتی شتێکی تری بەرهەمهێنا.
بەرنارد لەوچاوپێکەوتنێدا کە رۆژنامەی لەماندی پاریسی لەگەڵیدا ئەنجامیداوە، جەخت لەو پێشنیارە دەکاتەوە کە لەکتێبەکەی باسی لەخوێندنەوەی هاوچەرخانە دەکات بە تیۆرەکەی ماركس، ئەو پێیوایە ئەم سەردەمە واتە لەدوای 2011 وە تەوژمێکی نوێی خوێندنەواری فکر هاتووەتە ئاراوە و بەچاوێکی تریشەوە ماركس دەخوێنرێتەوە، ئەوانەی کە رۆخنەی لەدەگرن و ئەوانەش کە لایەنگری ئەو فکرەن، هەردوولا هاوڕان لەسەر ئەوەی ماركس زیندووە، بەیەلەم چەند ساڵێی دواییدا، کتێبەکانی ماركس لەکتێبخانەکانی جیهاندا زۆرترین فرۆشی هەبووە، بەتایبەتی تێزەکانی لەسەر ئاین و ئەدەب و فەرهەنگ و دونیای دوو چینی و هتد، چونکە دەرکەوت دونیای چینایەتی دە هێندە بەرامبەر بووە لەدوای روخانی سۆڤیەتەوە کە بەر لەو سیستەمە دژایەتی ئەو فەلسەفەیە دەکرا، بەو پێیەی کە ئاشکرا بووە، ئەوە سیستمی سەرمایەداریەیە دووچاری قەیرانی جەراوجەر دەبێتەوە، نەك خودی خەباتی کایە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەکان، بە نموونە هەموو ئەو ئەدەبیات و زمانەی کە لەمیدیا و لەکۆنفرانسە نێودەوڵەتی و لەکایەکانیشدا هەیە، زمان و ئەدەبیاتی ماركسە و لەژێر رۆشنایی ئەو فەلسەفەیە پرسیارەکان ئاراستەی سیستمی سەرمایەداری پێست مەدەرنە دەکرێت.

ماركس لەکتێبی کاپیتالیزمدا نووسیویەتی (قۆناغێ یەك لەدوای یەکەکان ئەم گەڵانکاریانەیان دروست کردووە، بەیە دەتوانرێت هەنگاو بەهەنگاو بەهەمان زانست و وردبینی سرووشتیەوە، هەموو قۆناغەك بەپێی هەلومەرجی تایبەتی خۆی بخوێنرێتەوە و لەکدانەوەی بە بکرێت، چونکە شیکاری بە دەخی هەر کۆمەڵگەیەك و سیستەمێکی لەئەنجامی شێوشی فەرهەنگیدا هەشیاری بەرهەمدێنێ، خوێندنەوەی ئابوریش چەندین لقی جیاوازی هەیە، بە ئەمەش بیرکەرەوەکان دەتوانن هاوکاری خەڵك بن)، ئەم قۆناغە کە بەردەوام سیستمی سەرمایەداری هاوچەرخی خستەتە بەردەم قەیرانی هەمەجەر، نموونەش جەنگی بایەلەژی وەکو هاتنی قایرەسی کۆڤنا و ئاوەڵەی مەیموون و جەنگی خەراك کە دوای جەنگی روسیا و ئۆکرانیا سەریهەڵدا، دیمەنێکی ئەو فەزا دراماتیکییە ئابوریەیە کە ئامانجێکی کەنارخستنەوەی کەرتی تایبەت و بەسەنتەر کردنەوەی سەرمایەی دەوڵەتە لەهەموو دونیادا، واتە جەرەکی دیکەی ململانێی ناخە لەنێو سیستمەکە سەریهەڵداوە، بەیە دەبە بەجەرەکی تر تیۆرەکەی ماركس بخوێنرێتەوە.

ئەزموون کردنەوەی حەتمیەت

ئەو حەتمیەتە مێژوویی‌ەی کە مارکس بە سیستمی کاپیتالیزمی خستبوو بژاردەیەکی تاوەو، حەتمیەتێک کە خەڵکی ڕیزەکانی مەحاڵ، بەبێ ئەوەشی خستبێتە ڕو کە ناکرێ بەهەمان ئەزموون و وانەی پێشووتر، مامەڵە لەتەك ئەم سیستمەدا بکرێ کە خەڵکی گەیوە، ئەڵبەتە ئەوەیە کە دەرکەوتووە ئەم سیستمە دەسەڵاتدارەی دونیا کە بەسەرمایە و زەدەبایی‌ەکی نوێ و بێئامانەوە گۆڕاوە، بەکارهێناوە، لەبەرامبەر ئەوەی مارکس و کۆمۆنیزمی نوێ و بەفکری نوێوە بووەتە ڕێگر، دەریخستووە کە ئینسان هیچ پێویست ناکات تاکو ئەبەد ئەم ئەزموونە دووبارە بکاتەوە کە زەمینەی بەلانیکەمی خۆشگوزەرانی نەهێشتبووە،جگە لەجەنگی جەراو جەری وەکو بەردەوامی قەیرانی تەندروستی و دروستکردنی جەرەها قایرەس وەکو پەلەوەر و بەراز و تادەگاتە قایرەسی کۆرۆنا و دواجاریش کەڵەڕا و ئاوەڵی مەیمون و قایرەسی دیکەش بەڵێن، هەموو ئەمانە لەسایەی قەیرانە چارەسەر نەکراوەکانی سیستمی سەرمایەداری بوونە بەهۆزم بەسەر ژیانی ئینسانەوە.

بەبێ مارکس لەپەستەدەرنەشدا دەتوانێ لەتەزەکانی خەی سەبارەت بەسەربەخۆیی نەتەوەکان و دەوڵەت و سیاسەت بزیندوو بهێڵێتەوە، چونکە وەها قسەی کردووە کە ڕەگەری کردن لەفەزای سیاسی و مانەوەی نەتەوەی بندەست و سەردەست، جگە لەسیالیزم هیچ سیستمێکی تر چارەسەری ناکات، ئەوەتا سەرمایەداری دوای 32 ساڵ سەرکەوتنی بەسەر سۆڤیەتدا، هەشتا ئەو قەیرانانەی چارەسەر نەکردووە و تەنها بە ماوەیەکی کاتی نەبێ، هەرۆك مانەوەیقەیرانی بەردەوامی سیاسی لەنێوان دەوڵەتە دژەکان و کێشەی ئۆکرانیا و ڕوسیا، قەیرانی ئەتەمی ئێران و کۆریای باکور، کێشەی بەردەوامی نەتەوە بندەستەکان وەکو کێسکی هەمیشەیی، هەرۆها قەیرانی کەنداو و کێشەی یەمەن و سوریا و تورکیا و لیبیا و لوبنان و مەغریب و جەزائیر و هتد، ئەمە جگەلەو هەژاری و نائەمنیەتیە کەمایەتیەی کە سەرتاسەری ئامریکای لاتینی گرتبووە، جگە لەو کوشتارە ناڕاستەوخۆیەی نەو ئامریکا کە هیچ میدیایەك لەدونیادا فۆکسی نەخراوەتە سەری و داتاکان وەکو خەی باونا‌کرێنەوە.
لەبارەی ئابوریشەوە قەیرانی نەوان کەمپانیاکان و کێشەی گازو نەوت و ململانێی دراوە بەبەهاکان و قەیرانی گاز و کارەبا، هەرۆها پیس بوونی ژینگە و باوبوونەوەی ماددەی هەشبەر و هەژاری و قەیرانی ئاو و هتد، هەموو ئەمانە سەلماندویانە کە دەبەتفکر لەئێستادا بە چارەسەری ریشەیی بگەیت، ئەویش گەیانەوەی ئەلتەرناتیڤەکەی مارکس بە سیستمی ژیان لەهەموو کایەکاندا، چونکە مارکس لەکتێبی

سەرمایەدا گوتوویەتی (کۆمۆنیزم لەسەرووی فەزای کۆمەڵایەتی کلاسیکییە کە ئینسان لەگەڵ قۆناغەکاندا پەی ئاشنا بووە، بۆیە بەکۆمۆنیزم ناوی)، ئەگەرنا لەو ناوبوونە رزگاری دەبێت ئەگەر قۆناغەکان وەکو خۆی بخوێنێتەوە، چونکە ئەگەر کۆمۆنیزم و سۆسیالیزم وەهم بێت، ئەوا چەقبەستوویی و چارسەر نەکردنی ریشەیی دوو چینی و پیس بوونی ژینگە، خراپتر نابێ باشتر نییە.

ناوبوونی بەکۆمەڵ

مارکس کە باسی لە هەقیقەتی واقیعی کردووە، ئەوەی سەلماندووە کە ئەو فەزایەی هەیە تەنها ئایدیاکان خۆقاندوویانە و قۆناغەتیان بەخەڵک کردووە کە ئەم دونیایە و کاردانەوە ئابوورییەکانی، واقیعەکی هاشا هەڵنەگرە و هیچ ئەلتەرناتیفیکی تری نییە، بۆیە لەرووی سۆسیەلۆژیەوە دەبێ خوێندنەوەیەکی دیکە بۆ ئەو ناوبوونە بەکۆمەڵەی جیهان بکەین کە چی لەپشتەوە راوەستاوە، ئایا تەنها ئاین و کولتووری جیاوازە؟، یان پچانی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکانە کە تەکنەلۆژیا هەکارە سەرکیەکەیەتی؟. یان دووبارە کردنەوەی ئەزموونی ژیانە بەفۆرمکی دیکە؟. یان زاڵ بوونی ئەو گوتارە خیالییەیە کە بەهەشتی وەهمی دروست کردووە و ئینسانی ناچار کردووە قۆناعەت بکات؟. هەموو ئەم فاکتەرانە پێشتریش هەبوون بە ڕەگری کردن لەپێشکەوتن، بەڵام فەلسەفە توانی شیکاریان بۆ بکات و کاریگەری لەسەر ئەو نەرمە هەبێت کە هەقیقەتی جۆهەرە سیاسییەکەی ئاشکرا کردووە، بەڵام کە دژایەتی فەلسەفە کراوە وەکو کەرستەیەک بۆ گەڵانکاری، مانای ئەوە نییە ئینسان دەستوەستان دانیشتووە و بیریلە دەرچەیەکی نوێ و هاوچەرخ نەکردەتەوە.
بایەخدان بەو دەخەی کە تەواوی ئینسانی نامۆ کردووە لەگەڵ خودی خۆی و تەکنەلۆژیاو و تەنانەت سروشتیش، دیاردەیەکە باڵی کێشاوە بەسەر تەواوی جیهاندا، واتە هیچ کۆمەڵگەیەکی پێشکەوتوو لەگەڵ کۆمەڵگەیەکی دواکەوتوو، جیاوازیەکی ئەوتۆیان لەنێواندا نەماوە، تەنها لەرووی فەرموو جیاوازن، دەنا وەکو یەک لەئاستی ژیانی خۆیان نامۆن، وەکو یەک دژی ئەو جیاوازییە بەردەوامەی ژیانن کە لەدراماکی تاهەتایی دەچێت و هەر ڕۆژەو دیمەنکی تراژید کۆمیدی لە بەخش دەکرێت.

کۆمەڵگەی پەستەدەرن.

کۆمەڵگەی بەشەری نوێ کە بە بە ویستی خۆی بووتە کۆمەڵگەی ئەنلاین، بە بە ئەوەی ئاگای لەخەبەت خریەک دەستوپێنجە لەگەڵ ئەو فەزایە

نەرم دەکات کە بەناوی پەستمدەرنەوە دیاردەی سیروسەمرە دروست دەکات و فزا دەخوقینێ، لەکاتێکدا ئەو ئاشکرایە کە پەستمدەرنیزم ئەو ئەگرانەی گورە کردەتەوە کە بریتین لەو بیرکانەی کە لەژێر ناونیشانی (فرە شوناسی و گومان لەسەرد و خوندنەوەی مژوو و کشەی زمان و ئاسانکردنی بونیادگەری، هەر بە پاپشتی کردن و گانەوەی فلسفەی مارکس بە نەو کمگەی پست مدەرن، (فریدریك جایمسن)لەکتێبی پەستمدەرندا تزێکی بەناونیشانی 5 پشنیاری هاوچرخ بە مارکسیزم لەدوای دەیەی یەکەمی سالی 2000 بەاوکردەتەوە کە لەگڤاری (بدایات) ژمارە 5 سالی 2013 بەاوکراوەتەوە، بەام دوای ئەوەی خوندمەوە کە باسی کمگەی پیشسازی دەکات وەکو کمگەیەکی ماندوو بەدوای ئلترناتیڤ دا دگات، هەروەها باسی تکهکشانی ئەو فکرانە دەکات کە لەسەروختی مدەرندا هاتن، ئەو پیوایە کە مادام مەعریفە کمابوونی کولتوور و فلسفەی گلان، کواتە دەتوانین مارکس تکەل بە بیرکە نوێیکانی پەستمدەرنە بکەن، لەرەوە بەم دەرکەوت کە ئەوەی مارکسی خستبووە دەرەوەی بیری کمگە و میتدی خوندن و ناشیرین کردنی تیرکە و پراوزخستنی لەنەو کتێبخانەکان، وەکو مترسیەك بە سەر هەموو کایەکانی ژیان نیشان درابوو، بەتایبەتی ئاین و نەتەوە و دوەت و کولتوور، ئەو خوندرانە بوونە کە بەپاپشتی هەزی سیاسی دەرکی و بەپاپشتی هەزی دواکەوتووی کمگە، مارکسیان وەکو کارتکی دیکەی سیاسی کارپکراو و دوژمنیان بە درووست کردووە،هەروەکو ئەوەی (جە مکارس)سیناتەری ئامریکی لەسەدی رابردوو دژایەتی ئەم فلسفەیەی دەکرد و رگری لەچاپ و بەاوکردنەوەی ئەو تزانە دەکرد کە مارکس پشکشی هیومانیزمی کردووە، هەروەها ئەو خونەر و نووسرانەی سرکووت دەکرد کە لەژێر کاریگەری تزکانی مارکس بوون و بەرهەمیان هەبوو.

ئەو موناقشە نوێیەی کە پشتگیری مارکس دەکات لەدونیای پەستمدەرندا وەکو ئلترناتیڤ تماشا بکرت، ئەوەیە کە پەستمدەرنکان بیان دەرکەوت سرمایداری بەتنها ناتوانە چارنووسی خێی دیاری بکات و کتایی بقیرانە جیاوازکان بهنێ، ناشتوانە بەرگری ئابوری لەخێی و لەو فرمە ژیانە بکات کە جکەوتەی کردووە و کردوویەتی بەواقیعکی هەرزکراو، ناشتوانە فرمکی جوان بەدیموکراسی و هەبژاردن بدات کە تاکە شانازی دوا بەرهەمی ئیستاتیکی سیاسی سیستمکیەتی و ریکامی بە دەکات، چونکە دەرکەوتووە بەشداری سیاسی تنها بەشداری نونەر نییە بە پارلمان و ئنجومنی نونەران، بەیە رگەی بەهەموو دژکان دا تاکو

بەشداری سیاسی بکەن لەژێر ناونیشانی جیاوازی، بەتایبەتی ئەدیب و نووسەر سەرکووت دەکرد، چونکە لەژێر کاریگەری تیۆرەکانی مارکس بوون، لەکاتێکدا مومکینە ئەم تیۆرە کۆنەی لەوێربگیرێت و جارێکی تر بخوێنرێتەوە.

خوێندنەوەیەکی ناڕاستەوخۆ

من لێرەدا بە ئاوڕی جارێکی تر بەفکری نوێ و بەعەقڵکی سەردەمیانەوە مارکس بخوێنینەوە، چەند پێشنیارێك دەخەمە ڕوو.
پێشنیاری یەکەم: دەرکەوت کە سەرمایەداری تەنها سیستمی بەرهەمهێنان نییە، بەڵکو دابەشکاری سیستمە لەکاییەکانیش کەوتۆتە سەرشانی، ئاوێش ئیدارەدانی سیاسەت و ئابووری هەموو ئەو ماتانەش کە خەیان خاوەنی کارەکتەری خەیان نین، کەوابوو لەدوای پێست مەدرنەوە سەرمایەداری بێ دەرکەوتووە کە هەموو کەلێنەکانی بە پێناکرێتەوە، بەتایبەتی ئایدیای فکری، هەر بە نموونە لەدوای هاتنی کۆڤید 19 و کەرەنتینە کردنی تەواوی دونیا، چارەسەری بە سەنتەرکردنی ئابووری پێنەکرا، تەنها شتێك کە کردی ئاوێش درووست کردنی ململانێ بوو لەنێو کەمپانیاکان، هەروەها ئاو جەنگێ نادیارەش کەتایی پێنەهاتکە پێی دەگوترێت جەنگی کەتایی هەموو قەناغەکان، کەوابوو دەبێت پێژەی تیەرایەکی نوێ کە چاوەڕوانکراو نییە پێشنیار بکرێت، ئاوێش زەمینە خۆشکردنە بە چەپ و مارکسیەکان کە بەشداریەکی هەمەنا و لەژیکیانەی سیاسەت و ئابووری بکەن، تاکو ڕەگێ لە کەنتڕۆڵ و قەرخکاری بگرن لەبازاڕەکاندا، یان لەلیقەی ململانێ ئابوریەکان و کایەکانی دیکەشدا پشکیان هەبێت، ئەمە هەنگاوی یەکەم بە نەهێشتنی ئاو جیاوازیە چینایەتیەی کە کەمپانیاکان درووستیان کردووە و خودی سیستمی سەرمایەداری هاوچەرخ ناتوانێ کەنترۆڵی بکات.
پێشنیاری دووەم: شیکردنەوەی تیەری قەبوکردنی جیاوازی سیاسی و بەهاوەڵاتی بوون و ململانێی سیاسی و دەوری هاوەڵاتی لەیەکلایی کردنەوەی هەڵ لەڕەگەی پرسەی هەڵبژاردنەوە، چونکە دەرکەوت هەموو ئاو فەزایەی کە سیستمی سەرمایەداری خوقاندوویەتی، تەنها بە درۆکردنەوەی تەمانی خەیاتی و هیچی تر، دەنا لەهیچ شوێنکی دونیا بەدەنگی خەڵك هەڵ یەکلایی نەبەتەوە و باڵانسی هەڵیش ڕانەگیراوە، باشترین نموونەش ئاو دەوڵەتانەن کە لەدوای 6 مانگ لەدەنگدان دەخی سیاسی سەقامگیری بخەیەوە نابینێت و دەسەاتیش دەستاو دەستی پێناکرێت، ئامریکا کە ڕابەرایەتی سەرمادای دەکات، بینیمان چۆن لەنێوان ترامپ و بایدن نزیکەی ساەکی پێچوو، دەسەات دەستاودەستی

پەنەکرا، خەکیش بەناچار چوونەو قابی خیان و هیچ دەورەکیان نەبوو لەیەکلایی کردنەوەی باڵانسی هێز، هەروەها بەردەوامبوونی جەنگ لە رۆژهەڵات و بەرما و ئەفغانستان و دواترینیش ئەکرایناو روسیا بوو.

پێشنیاری سێهەم: هەوڵدەست وەرگرتن لەبەرامبەر ئەم سیستەمە نوێیەی کە ناومان ناوە سەرمایەداری هاوچەرخ، ئەویە کە بەپێچەوانەی رابردووە، میتەد و پراکتیك پێکەوە لەژێر پەرچەمی شۆشی نوە مانیفێست بکەینەوە، بەتایبەتی نوکردنەوە و شیکردنەوەی هەموو ئەو زاراوە و تێرمە ئابووری و سیاسییانە بەلەژیکی ئێستا، هەروەها گرێدانی چەمکی ریفەرم بە شۆشی فکری دژ بە ئایدیەلەژیای حیزبی کە بەهەموو ستایلەکانیەوە ئەزموون کراو چارەسەری ژیانی نەکرد، بەتایبەتی کەنتڕۆڵ کردنی کۆمەڵگە لەڕێگەی ئایین و نەتەوە و دواجاریش سەسیال دیموکرات کە وەهمی بە تەواوی کۆمەڵگەی بەشەری درووست کرد و شکستی هێنا.
شیکردنەوەی مەزنایەتی هێزی ئابووری و سیاسی و سەربازی و دیبلۆماسی دەوڵەتانی کۆنیالیستیبە سەر دەوڵەت و نەتەوە بندەستەکان، پێویستیەکی فکری و تیۆریە کە دەبە بەرەبنای تیۆرەکانی مارکس جارێکی دیکە خوێندنەوەیان بە بکرێت، چونکە دۆکترین هیچ هێزێکی مەزن بوونی نییە ئەگەر کەمپانیا و گروپی مافیای چەکفرۆشی و نەوت فرۆشی لەپشتەوە نەبێت، کەوابوو باشترین ڕێگە گەلانەوەی فەلسەفەی مارکسە بەرەکخستنەکی دیکەوە، وەکامی ئەو پرسانە بدەینەوە.
پێشنیاری چوارەم: لەوە تێگەیشتین کە روخانی یەکێتی سۆڤیەت نەبووە کۆتایی ململانێی نێوان ئامریکا و هاوپەیمانەکانی، لێگەڵ روسیای نوێ و هاوپەیمانەکانی کە دەوڵەتی گەمارۆدرا و بەهێزن، لەڕووبەمان سەلمێنرا کە جەنگی گەرم و ساردی سەدەی رابردووش، لەسەر بنەمای سەرمایەداری و کۆمۆنیزم و سۆسیالیزم نەبوو، باشترین نموونەش گۆش کردنی ئاگری جەنگی نێوان روسیا و ئۆکرانیابوو کە تێنگەیشتنی بەرژەوەندیەکانی ئابوریەوە، کەواتە ئەوەی بەناوی مافی و مرۆڤ و بازاڕی ئازاد و دیموکراسیەتیشەوە بانگەشەی بۆ دۆکرا کە ئێستا ڕۆژئاوا خەریکە پاشکۆشی لەدەکات، تەنها وەکو ئەلتەرناتیڤی ئەو بیرۆکەیە بوو کە سەرمایەداری بگشتی ترسیان لێی هەبوو.

پێکەوڵکاندنی هەردوو سیستمی سەرمایەداری و سۆسیالیزم بەمانا فراوانەکەی، باشترین بیرۆکەی پێست مەدەرنەیە کە بتوانێ هەم سیستمەکە لەو تێنگەژەکانی ئابووری و سیاسی رزگار بکات، هەم بتوانێ

کۆمەڵگە دژەکان ئاشت بکاتەوە، هەم خۆکی هان بدات کە ڕەگری بکەن لەو مەسرەفگەرایەتیکە بەتە باعیسی دووبارەبوونی هەرچی زیاتری کەمپانیاکان، گرووی ئەمەش لەوەدایە هەم بەهایەك بە کۆمەڵگەکان بگەڕێنەوە، هەم کێشەی قووڵە دووبەتی نەتەوەیی و دووبەتی ساختەی دروستکراو چارەسەر بکەن کە لەدوای یەکەتی سۆڤیەتەوە ئەم مەترسیە زیاتر پەرەی سەندە.

پێشنیاری پێنجەم: لەدوای هاتنی پۆست مۆدێرنە کە بەشێك لە بیرمەندانی وەکو هابرماس پێیانوایە تەواوکەری مۆدێرنەیە، مارکسیەت تیۆرەکەی بەشێوەیەکی پراکتیکی نوێ لەدونیای سەرمایەداری هاوچەرخ پراکتیك کردووە، ئەویش بەسەر موفرەدەکانی ژیان لەنێو تەکنەلۆژیا پراکتیك دەکرێت، بەتایبەتی ڕەخنەگرتن لەو کەمپانیایانەی کە بەرهەمهێنەری تەکنەلۆژیا و بەشت کردنی ئینسان کار دەکەن، باشترین ڕێگە چارەسەر ئەوەیە لەڕێگەی پەروەردەوە منداڵ و گەنج فێر بکرێت کە تەکنەلۆژیا تەنها بە بەدەستهێنانی داتایە، نەك بەشتکردن و بەکەیلەکردنی ئینسان، تاکو بیر لەهیچ شتێکی تر نەکەنەوە، ئەم پەروەردەیە لەسەریەتی بەرەنگاوبوونگی و کراوەیی و دوور لەئایدیای وشك،جارێکی تر خۆی پێناسە بکاتەوە و موقاشەی دواچارەنووسی ئینسان بکات.

گرینگی ئەم زیادکردنە ڕەشنبیریەی کە پەرچەکردارە بەسەر مارکسیزمی کلاسیکیدا، تەنها ئابووری نیە، بەڵکو مەڵایشە، هەروەها ململانێیە لەسەر گەرانەوەی بەها بەشتکان کە کەمپانیاکان لەڕێگەی کاڵای ناپەویستەوە بەرهەمیهێناون و خەڵکیش بەو پەڕە دژایەتی مارکسیزم دەکەن، کەوابو ئەم بانسە شمولی ئەو ئیمپریالیزمە ناکاتکە لەڕێگەی هەناردەکردنی جەنگ و تێکشکاندنی موفرەدەی نوێ بە نەهێشتنی بەهای ئینسانی کار دەکات کە بوارێکی ڕەشنبیری فراوانی داگیر کردووە، واتە پێچەوانەکە لێرەدا ئەوەیە دژایەتی سیاسەتی موژدە بەخشی ئاینی و سیاسی نەکرێت، بەڵکو هەکارەکانی گەیانەوەی ئەو بەهایانە بکرێت کە میتەدێکی نوێ بە خوێندن و بە پرکردنەوەی ئەو بۆشاییەی کە لەنێو تەواوی کۆمەڵگەکان بەتە دیاردە.

لەسەر بنەمای بەرکاربەر کە مژوویەکی هەیە لەگەڵ هاتنی سەرمایەداری کلاسیکدا دەست و پەنجەی لەگەڵ نەرم کراوە، هەروەها بەتە ستایلێکی ژیان، بەتایبەتی مەسرەفگەرایی و بە بەهاکردنی هەزی کار و هەز و ئیرادەی تاك و گشت لەبەرامبەر هەزە ئابووریەکەی بازاڕ، زیادکردنی بەکاری و مشەخۆری و کاری نەگونجا و کردنیان بە بابەتێکی باو، کارکردنی نوێ ئەوەیە کە متەدی بەراوردکاری جارێکی

تر لەهەموو کایەکاندا کاری پێبکرێت، هەروەها پراکتیك کردنەوەی مۆناقەشە لەسەر ئیشکالیاتی سەرمایەداری پۆستمەدێرنیزم لەگەڵ پلۆرالیزمی ئاینی و کۆمەڵایەتی، هەروەها گەڕانەوەی چینی ناوەندی کۆمەڵگە کە ئێرستۆکراتیەکانە، وەکو چینێکی کارا بۆ ناو کۆمەڵگە و جومگە سەرەکیەکانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری و کولتووری و پەروەردەیی، بەمشێوەیە دەتوانین جارێکی تر فەلسەفەی مارکس بگەڕێنینەوە ناو کۆمەڵگە و لەسەر تەواوی کایەکانی تر تیۆریزەی بکەین.

لەکۆتایی تێزەکەیدا مارکس لە کاپیتالیزمدا نووسیوێتی (زۆر لایەن هەیە خاوەن باڵانسی جیاجیان، بەڵام ناتوانن لەبازنەی کەمدا تاوتوێ بکرێن، هەرکام لەبەشەکانی دیمۆگرافی و سۆسیۆلۆژیا و ئەنتڕۆپۆلۆژیا و سایکۆلۆژیا قسەیەکیان هەیە بۆ خۆیان، بەڵام سەرەنجام پاشکۆی ئابورین، بۆیە سەرمایەداری وەك واقیعێتێك کە دەتە ئاراوە، گۆڕە دەبەت و گۆشە دەکات، پاشان هەر خۆی هەرس دەنێت و دەمرێت، کتومت ئەم هەقیقەتە لەسەرووشتدا هەیە، لەبوونەوەرە کۆمەڵایەتیەکان و تاکەکان و ئایدیاکان و دامەزراوەکانیدا بەدی دەکرێت). کەوابوو خۆ بۆریالیزەکردن لەدواجاردا خۆ هەڵسەنگاندنە لەئاست قۆیرانەکاندا.

سمکۆ محەمەد

سەرچاوەکان

1: مابعد الحداثۆ، أو المنطق الثقافی لرأسمالیۆ ألمتاخرۆ. ترجمۆ بشیر السباعی. الحوار المتمدن.

2: د. عەبدلعەلی مقبل. مارکس کۆ بوو. وەرگێڕانی بۆ کوردی. مەجید مارابی و جواد حەیدەری. دەزگای ئایدیا .2020

3: القومیۆ والاستعمار والادب . دیری: یوم میدانی، 1988. مجموعۆ من ثلاثة کتیبات یوم میدانی بقلم فریدریك جیمسون وتیری إیغلتون. ترجمۆ.ایدوارد سعید

4: زیاتر لەتلیاك. کۆمۆنیزمی مارکسی. وەرگێڕانی. بابان ئەنوەر و پشرەو محەمەد و هەمن خالید. ناوەندی ڕۆشنبیری و هونەری ئەندێشە. .2018

5: هینری لەفیفرۆ. سۆسیۆلۆژیای مارکس. وەرگێڕانی. ئەرسەلان حەسەن. دەزگای ئایدیا. .2020

6: تیری ئیگلتۆن. بۆچی مارکس لەسەر هەق بوو. وەرگێڕانی پشەو

محەمەد. دەزگای ئایدیا. 2015.

هەندی مێژوویی زمان لە مانی پاشای گۆرە دا.. سەدیق سەعید هەواندزی

پەیوەندییەکی ئۆرگانیکی لە نێوان زمان و کەلەگەدا هەیە و زمان هەنگدانەوەی ئەو هەلومەرجە سیاسی و ژیاریی و کەلەپایەتییە، کە کەلەگە تیایدا دەژیت. زمان، بە پێی گۆڕانکارییەکانی سەردەم، پێش دەکەوێت و زمانی ئێستا وەک زمانی دوێنێ نییە و لەگەڵ هەر دەرکەوتەیەکی ژیاریی و مرۆیی نوێدا، زمانیش گۆڕانکاریی بەسەردادێت. ئیدی ئەو گۆڕانکارییانە، کاریگەریەتییان لە سەر زمان و فەرهەنگی زمان دەبێت و لەو هەوانگیرشەوە هەر سەردەم و قۆناغێک، زمانێکی تایبەت بە خۆی هەیە، کە پەیوەستە بەو ئاگاییە هزریی و فەرهەنگییەی لە کەلەگەدا بەووننی هەیە. گەلێک جار ئەو گۆڕانکاریانە، چەمک و زاراوەی نوێ لەگەڵ خۆیان دەهێنن کە پێشتر بوونییان نەبووە. بۆ نموونە: تاکو کەرتا وەک نەخشەیەکی قایرسی دەرنەکەوت، وشەیەک بەو ناوە لە زمان و فەرهەنگی کوردی نەبوو، بەڵام ئێستا کەرتا بۆتە بەشێک لە پێکهاتەی زمانەوانی فەرهەنگی ئەمە و بگرە نۆتەوکانی دیکەش. بە هەمان شێوە سی ساڵ لەمەوبەر، لە کەلەگەی کوردیدا، وشەیەک نەبوو بە ناوی (ەام ، گیگابایت، برەسیسەر، هارد) و گەلێک وشەی دیکەش، تەنانەت ئایتی و فەیسبووکیش، بەڵام لە ئێستادا، ئەمانە بە شێکن لە زمانی دەربڕین و ئاخاوتن و نووسین، ئۆگەرچی وشەکان کوردیش نین. بەگومان ئەمە بە هابردووش هەمان شتە، چونکە بە دڵیان وشەی کۆن، کە هەماو ئاماژە بوون بە سەردەمێک و ئامرازێک و کارێک، لە ئێستادا بوونییان نەماوە. کەوتا لە هەموو بارێکدا، زمان هەنگدانەوەی سەرخانی کەلەپایەتی کەلەگەیە و کەس ناتوانێت لە دەرەوەی زمانی باوی سەردەم و لە دەرەوەی ئەو سەرخانە کەلەپایەتییە، زمانێکی دیکەی نوێ، کە هەگەی دەستەواژە و دەربڕینی نوێ بێت، دروست بکات و بهێنێتە ئاراوە. زمان پەیوەستبوونێکی گشتی هەیە و هەنگدانەوەی

لایەنە زیاریی و فەرهەنگییەکەی کەمگرێ. لەهەر قەناغێکی کەمگرشدا، جۆرە زمانێک لە ئاستی دەربڕین و نووسین، گوتن و گوزارشت بوونی هەیە، کە گوزارشت لە پاشخانی هزریی و هۆشبیریی سەردەمەکە دەکات. بۆ نموونە: زمانی شیعری سەردەمی کلاسیک، وەک هی سەردەمی گۆران نییە و زمانی سەرەتای بیستەکان، وەک کەتایی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو نییە، بەڵکو گۆڕانکاریی گەورەی لە ڕووی بونیادی هۆزمانی و واتایی بە سەر هاتووە، تا دەگاتە ئەو زمانەی ئێستا لە نێو ئێمەدا بەرکارە. بەپێی زمانی هەر سەردەمێک، گوزارشت لە سەردەمەکە دەکات و لەگەڵ ئەوەماندا، بە هۆی ڕووداوەکانی سیاسی و مێژوویی و باسکردن لە ڕووداوەکانی ئەو کات، دەبێ ئێم تایبەتمەندییە لە بەرچاو بگیرێت. لێرەدا، گرنگە دووبار لە یەکتری جیا بکەینەوە، کاتێ ئێمە دەگەڕێنەوە بۆ سەردەمێکی ڕابردوو، ڕووداوەکی سیاسی و مێژوویی و دەگەڕێنەوە، دەشێ زمانی پەیوەکراوی گەڵانەوەماندا، جیا بێت لە زمانی ئەو کات و سەردەم، چونکە بگەڕێوە لێرەدا کەسێکی دیکەیە، کە بە تەواوانین و زمانی خۆی ڕووداوەکانی ئەو کات دەگەڕێتەوە و لە ڕوانگەی خۆیەوە دەیانبینێت. بەڵام کاتێ بکەرێکی نێو سەردەم و قەناغەکە دەدوێت، یان کارەکتەرێکی ئەو کات، ڕووداوێک پەیوەست بەو زەمەن و قەناغە دەگەڕێتەوە، بەگومان دەبێ زمانی گوزارشت و گەڵانەوەی یەکانگیر بێت لەگەڵ سەردەمەکە، چونکە لێرەدا بگەڕێوە لە دەرەوەی زەمەنی گەڵانەوەی ڕووداوەکان نییە، بەڵکو لە نێو زەمەنی ڕووداوەکەدایە، دوا جار ئێمە لە بەر دەم دوو بگەڕێوەی جیاواز داین، کە هەر یەکەیان لە کات و سەردەمێک ژیاون و هەریەکەیان بە زمانێک ڕووداوەکەمان بۆ باس دەکەن. لە هۆمانی پاشای گەورەدا، ڕووداوەکانی زەمەنێک دەگەڕدرێنەوە، کە پەیوەستە بە سەردەمی میرنشینی سۆران و دووسەد ساڵ زیاتر بە سەر ئەو قەناغەدا تێپەڕیوە. کەواتا ئێمە بە تەنها ناگەڕێنەوە سەر زەمەنێک و ڕووداوەکانی میرنشینێک، بەڵکو دەگەڕێنەوە سەر قەناغێکی فەرهەنگی و کولتووری، کەمایەتی و پەروەردەیی، کە جیاوازە لە سەردەمی ئێستا. ئێدگارە کەمایەتی و کولتوورییەکان، زمان و فەرهەنگ و پەیوەندییە کەمایەتی و ڕووداوە سیاسییەکان، جیاوزن لە سەردەمی ئێستا، بەپێی کە دەگەڕێنەوە نێو ئەو قەناغە، دەبێ تەواوانین و زمان و وێناکردنمان بۆ قەناغەکە، هۆنگدانەوەی واقیعی سیاسی و کەمایەتی و مرۆیی ئەو کات بێت، نەک بە ڕوانگەی ئێستا ڕووداوەکانی ئەو کات ببینین و گوزارشتیان لە بکەین، بە تایبەتیش کاتێ یەکێ لە کارەکتەرگانی ئەو سەردەم، خۆی دەبێتە بگەڕێوەی ڕووداوەکان و کەسێکە لە نێو جەرگەی ڕووداوەکانی ئەو کات ژیاوە. بە درێژایی ڕووداوەکانی نێو هۆمانی پاشای گەورە، کە باسی

سەردەمێکی مێژوویی کە سەردەمی دەسەڵاتی (میر محەمەد)ە دەکات، درک بەوە دەکەین کە ئەوەی ڕووداوکان دەگێڕنەوە، دەنگی زاڵی ماننووسە نێک هی سەردەمە مێژووییەکە. بەگومان ئەمەش لە ڕگەی زمانی کارکتەرکان و قسە و دەربڕینکانییان دەردکەوێت. لە ماننکدا، دەیان کارکتەری وەک: (پاشای گوڕ، سەرکی دیوان، سەیدا، مەلا عەزیز، میر مستەفا، میر یەحیا، عەلیە کتک و نەسرینە دەم) و چەندان کارکتەری دیکەش هەن، کە چی زمانی هەموویان بە ئەندازەیک هاوشێوە و لەیک چووە، کە هیچ جۆرە جیاواز کەوتنەوەیکی پیشەیی، کەسی و هزری لە نەوانیان دانەبڕێت. زمانی پیاوی ئایینی میرنشینەکە، وەک زمانی سەردەستە و فەرماندارە سەربازیکانە، هیچ جیاوازیکییان لە ئاست وتنا کردن و دەربڕین نییە. بە نموونە: موفتی، پگەیکی بەرزی ئایینی هەیە، دەبە شارازایکی گەورەی لە هەر دوانزە عیلەمکەوە هەبێت، کە گوزارشت لە شوناسی ئەو بکات، فەرماندە و سەردەستکان، هیچ ئاوەژ و سەرنج و پلانکی سەربازیان نییە، بەکو گوتایەی فەرمانکانی میرن، لە کاتکدا مەرج نییە ئەوەی سەکی وتات بوو، ئیدی لە هەموو بوارکی سەربازی شارزا بێت. میر بە جۆرک دەدوێت، وەک ئەوەی میرنشینی سەران، ئەستا هەبێت نێک لە ئابردوو، میریش لە سەردەمی عەولەمە بژیت، چونکە زمانکەی بە هیچ جۆرک گوزارشت لە سەردەم و قۆناغە مێژووییەکە ناکات. دەکرێ لێرەدا، نموونەیک لە قسەکانی میر مستەفای باوکی پاشای گوڕە بهێنەوە، کاتێ لە ئاوەسمی دانانی میری کوەکەی لە جگەی خەی پشکشی دەکات، میر مستەفا دەڵێت:_ (دوای پرس و ئاوێکی زۆر، بە لە بەرچاوگرتنی داب و نەریتی میرایەتی، بە بەرژەوەندی گشتی وتات و دوا ئاژەکی باشتر کەسکم دەست نیشان کردووە، کە لە زیرەکی و لێهاتوویی ودەسەزی و تواناکانی دڵنیام. لا 58) گەر سەرنج لەو زمانەی میر مستەفا بدەین، دەبینین زمانکی پەیوەکراوی دوو سەد ساڵ لەمەو بەر نییە، بەکو بە هەموو پەوەرک، لە ڕووی فەرم و ناوەکەوە، زمانی ئەستایە و زمانی ماننووسە، لە سەردەمی میر دەیێت، چونکە میرکان هیچ کاتک هەندە هوشیار و زمانزان و زمان پاراو نەبوونە، بەو شێوەیە قسە بکەن. بە هەمان شێوە، کە سەرنج لە زمانی شازمانی هاوسەری میر مستەفا و دایکی میر محەمەد دەدەین، هەمان شێوە ئاخاوتنی سەردەمیانە نێک مێژوویانە دەبینین، شازمان دوای وەرگرتنی ڕوخسەت لە میر مستەفا، لە کاتی دانانی کوەکەی بە میری نوێ، دەڵێت:([illegible])

محەمەدم، ماف بە خۆم دەدەم لە بەرامبەر ئەو پایەدارە بەڕێزانە قسەیەک بکەم . لا 61) گەر سەرنج بدەین، ئاستی گوزارشتکردنانەی زمان لە نێوان هەردووکیاندا هاوشێوەن، لە کاتێکدا بە ئێستاشەوە لە کۆمەلگەی کوردیدا، دەرفەتی قسەکردنی ئازادانە بۆ ڕەگەزی مێ نییە، ئیدی نازانم چۆن لە سەردەمێکی دواکەوتووی وەک دەسەڵاتی میرنشینی سۆراندا، ژنێک هەبووە بەو شێوەیە قسە بکات؟ ئەمە وێرای ئەوەی دەکرێ بپرسین شازەمان خان، چۆن لە بری هەمووان قسە دەکات و دەڵێت هەمووتان دەزانن، ئایا مەرجە لە نێو دەیان سەردەستە و پیاو ماقووڵ و ڕیشسپی و دارو دەستەی میر، هەمووان هەموو شتێک بزانن؟ دیسانەوە، گەر سەرنج لە زمانی پاشای گەورەش بدەین، هەمان سیمای فەرهەنگییانەی زمان لە ڕووی دەربڕینەوە دەبینین . بۆ نممونە : کاتێ پاشای گەورە، لەگەڵ میرزا نیگار دەدوێت، دەڵێت :(میرزا نیگار، لە ئەمڕۆوە، دەفتەرێکی نوێ بۆ دەستەوە دەگریت و لاپەڕەیەکی نوێ هەڵدەدەیتەوە، بە خامە نوک ڕەنگینەکەت و بیرە تیژەکەت، ئەو ڕووداوانە تۆمار دەکەی کە شایستەی تۆمارکردنن. لا 69) ئەو زمان و شێوە ئاخاوتنانەی لە سەرەوە وەک نموونە هێناومانەتەوە، بە هیچ شێوەیەک زمانی ئەو کات و سەردەم نەبووە، ئەو زمانە هونەری و پەخشان ئامێزە، کە هەڵگڕی چەندین وشە و دەربڕینی هونەری و ئستاتیکین، زمانی میرەکان نییە، بەڵکو زمانی نووسەری ڕۆمانەکەیە، بەمەش ڕۆماننووس درکی بەوە نەکردووە، کە ئەو گەڕاوەتەوە سەردەمێک کە دووسەد ساڵی بە سەردا تێپەڕیوە و، دەبێ زمانەکە گوزارشت لەو کات و سەردەم بکات. لە ڕۆمانەکەدا، بەر دەیان چەمک و دەستەواژە دەکەوین، کە نەک هی ئەو کات نین، بەڵکو هەندێک لەو وشانە، لە دوای هەفتاکانەوە دێنە نێو فەرهەنگی کوردییەوە، وشەکانی (خامە ، دەفتەر، تۆمارکردن، لە بەر گرتنەوە، ماف، پایەدار، بەو پێیەی، بەرژەوەندی گشتی، وڵات، ڕاوێژ، زیرک، لێهاتوو، چەند دانەیەک، پارەی کاش، دەستدرێژی سێکسی، ڕێسا، هەڵو مەرج، بڕیارێکی چارەنووسساز، واڵا، شکۆ، نەردە، کەمپ) ئەمانە و گەلێک چەمک و دەستەواژەی دیکەش، گوزارشت لە سەردەم و ڕووداوێکی مێژووی ناکەن. بە بڕوای من، ڕۆماننووس بۆ ئەوەی نەکەوتایە ئەو هەڵانەوە، دەکرا سوود لە زمانی شیعری کلاسیکی کوردی وەرگرێت و تێکھەڵکێشیەک لە نێوان زمانی ئەو کات و ئێستا دروست بکات. هەر یەک لە نالی و حاجی قادر، هاوسەردەمی میرنشینەکە بوونە، کەچی زمانی شیعرەکانییان، تەژییە لە وشە و دەربڕینی عەرەبی و تورکی و فارسی، نەک زمانێکی کوردییانەی پەتی وەک ئەوەی لەو ڕۆمانەدا، لە سەر دەمی میر و دارودەستەکەی گوێبیستی دەبین. لەلایەکی دیکەوە، دەکرێ بپرسین، ئەگەر پاشای گەورە، هێندە کوردییانە بیری کردۆتەوە و

دیدگایەکی هەندێ نەتەوەیانەی هەبووە، بۆچی بە زمانی عەرەبی لە سەر لووتکەی تەپۆکانی نووسیوە؟ دەبێت ئەوە بزانین، هەرگیز دەرفەتێک بە بیرکردنەوەی نەتەوەیانە، لە ژێر سایەی دەسەڵاتکی ئایینی نییە، بە تایبەتیش ئەگەر ئەو دەسەڵاتە، کار بە بنەماکانی خەلافەتی ئیسلامی و سوننەتان و خەلیفەکانەوە بکات و فەتوای مەلایەکی ناپاک، بتوانێت سەرلە بەری دەسەڵات هەبگەڕێتەوە. ئیدی ئەو پەسنە مەژووییە و کوردانەی زیاد لە پێویست، مامنووس داویەتییە پاڵ میرنشینی سۆران و پاشای گەورە، لە ڕاستیدا لە خەیاڵ دەچێت، نەک باسکردنی سەردەمی مەژووییەک، کە کەس هەرە نزیکەکانی لە پەناو دەسەڵاتی تاکڕەویانەی خۆی کوشتووە. هەبەتە زمان بە ڕەنگدانەوەی بونیادی کۆمەڵایەتییانەی کۆمەڵگەیە، ئیدی زمان بە پێی گۆڕانکارییەکانی سەردەم پێشدەکەوێت و چەمک و دەستەواژەی کۆن نامۆنن وهی نوێ دێنە نێو زمان. با لێرەدا، نموونەیەک باس بکەین، لە کۆمەڵگەی کوردیدا، بە ئاستاشەوە، بە تایبەتی لە ناوچە خۆکی و عەشائیریەکاندا، کاتێ کچێک پەردەی کچێنی لە دەست دەدات، ناگوترێت لە کچێنییان خست، بەڵکو دەگوترێت (بە بنیان کردبوو، یان ئاوسیان کردبوو)، بەڵام لەگەڵ پێشکەوتنی زیاتری زمان و کراوەنەوەی کۆمەڵایەتییانەی کۆمەڵگە، ئەو وشە زۆق و ناشیرینانە، چیتر لە نێو زمانی کوردیدا، وەک فەرهەنگ بەکار نایەن، بەڵکو دەگوترێت (لە کچێنییان خست، یان دەستدرێژی کراوەتە سەر) هەردوو دەربڕینەکە، کە بە یەک باری بایەلۆژی کچ بە کاردێن، ئاماژەن لە ووی زمانەوە، بە دوو قۆناغی ژیاری و کۆمەڵایەتی جیاواز، کە چی لە مامانی پاشای گەورەدا، مامنووس درکی بەو جیاوازییە فەرهەنگییانەی زمان نەکردووە. کاتێ ئافرەتێک بە تووڕەبوونەوە دەچێتە بەردەم پاشا، پێی دەڵێت:([illegible] 131) [illegible] ژێر سایەی دەسەڵاتی مندا ئەوەی بە سەرت هاتووە، قەڕەبووت دەکەمەوە، بە پاسەوانەکانی خۆشم دەتنێرمەوە لای دایک و باوکت، نەسرین پەکەنی و عەلییە کتکیش لە خۆشیان شاگەشکە بوو، پاشا گوتی کچم نەسرین تۆ بۆ عەلی تەش بمێنرەوە ، هەشتا نەسرین

لە دەرگا ئاوا نابە فرمێسکەکانی شادی پاشا، لە بەر پێکەنین جگەرێ دەبەستن. لا 113) سەرتا دەبە ئەو پرسیارە بکەین، ئەگەر کچێک، پیاوێکی کچنی لە دەست دا، سووک و ئاسان دەنەردرێتەوە لای دایک و باوکی و پێدەکەنی؟ مەگەر بە ئیستاشەوە، لە کەمەگەی ئیمە، بەو هەموو کرانەوە و پێشکەوتن و هوشیاریەوە، کاتێ کچێک دەستدرێژی دەکرێت سەر، لە داددانی ژنانیش، هەست بە ئارامی و دڵنیایی دەکات؟ ئیدی نازانم چەن دووسەد ساڵ لەمەو بەر، پاشا قسەیەکی وەها دەکات؟ ئیمە مانای وایە، پاشای گەورە، بچووکترین شارەزایی لە لایەنی کەمەایەتی کەمەگەی خێ نەبووە. دواتر کاتێ کچێک هووبەووی حاڵەتێکی لەو شێوەیە دەبێتەوە پێدەکەنێت؟ یان شێک دەبێت و دەتەقێت؟ لەوە سەیرتریش، پاشا بەو هووداوە پێدەکەنێت، کە ئیمەش مانای وایە، هیچ باکی بە ئێتککردن و بە بەهاکردنی ژن لە ژیر سایەی دەسەاتێکی نەبووە. ئیم جارە گەانەوەیە، وەناکردنی سەردەمێک و کارەکتەرەکان، لە هووی مێژوویی و هەهەندی مێژوویانەی زمانەوە، هەەی گەورەی تەدایە، چونکە هەر هووداوێک، هەنگدانەوەی باری سەردەمەکەیە و بە پەی کات و شوێن، ئاستی هوشیاریی و ژیری کەسەکان، لەکدانەوەی بە دەکرێت، ئەگەر پاساوی هەمانووس ئەوە بێت کە نەسرین دەم بووە و دەمەکانیش بە چاوەکی نزم لە کەمەگەدا سەیر دەکرێن، ئەوا تێگەیشتنەکی هەیە، چونکە دوا جار نەسرینیش هەر مرۆڤە. بە هەمان شێوە، لە بە سەرهاتی سیامەندی برایمە قوت وگوخاتردا، هەمانووس گەرچی هووداوەکی کەنی مێژوویی دەگێتەوە، بەاڵم بە زمانی دەربەین هووداوەکە گوزارشت لە ئێستا دەکات، چونکە باس لە وە دەکات کە سیامەند پێشتر (نەردەیەکی هەەی) هەر هەەی هەەی هەەی

ساڵی 1961 بوو، شۆکیان لەعلیخانی دایکی سمایل بەگ بە دوای باوکمی دانارد وو گوتی سمایل بەگ کەل و پەلی مڕووبی بە نرخی لە پاش بە جەماون، من هەست دەکەم بە هەی شەکی نوێو بارودۆخی کورستان تێکدەچێتوە) دیارە لەردا، مەبەست هەگیرسانی شەشی ئەیلولە، بەام ئەگەر بە پەی ئەو گەانوەیە بێت، هەشتا بارودۆخەکە تێکنەچووە، ئەمش هەیە، چونکە بارودۆخی کوردستان، لە سەرەتای پایزەکی زوو تێکچوو، کە ئەویش سەرەتای مانگی ئەیلول بوو، نەک پایزەکی درەنگ وەک ئەوەی هەمانووس دەیەت.

- لا 21 نووسیوەتی:_(تیشکی مانگە شەو لە سەر لوتکەی چیای هەندرێن هەدە) بەگومان مانگەشە و، هەوناکی هەیە تیشکی نییە، چونکە مانگ هەژ نییە تا تیشکی هەبێت، بەیە هەوناکی یان شەوق جوانتر بوو.
- لا 91 نووسیوەتی:_(چەند دانەیەکم لەبەر گرتنەوە) بە بەوای من، نووسینەوە جوانترە لە لەبەر گرتنەوە، چونکە ئەوکات ئامەری کەپیکرنەوە نەبووە.
- لا 129 نووسیوەتی:(هەڵە هەڵە هەڵەیەکی هەڵە هەڵەیە هەڵەیە هەڵە هەڵەیە هەڵەیەکی هەڵەیە هەڵەیە هەڵەیەکی هەڵەیە هەڵەیە هەڵەیەکی هەڵەی

کەس دڵت با تەمەنی درێژی بێ ئەوانیتر بێت؟

- لا 223 نووسیوێتی:_(لەگەڵ لەشکری جەنابتان چووە بۆ ئامێدی) بەڵام لە ڕێگادا، پاشا چووە بۆ ئاکرێ نەک ئامێدی!
- لا 255 نووسیوێتی:_(لە نزیکترین گەڕەکانی وەرتێ و نزیکترین گوندەکانی شاورێ) نووسەری ڕێگاکە، جیاوازی لە نێوان وەرتێ کۆن و نوێ نەکردووە، چونکە کە دەڵێت وەرتێی کۆنی سەردەمی میرنشینی سۆران، گەڕەکی هەبووە؟ مەبەست لە گەڕەکە، بە مانا مەدەرنەکەی نەک هەڵەدانی ناوی شوێنەکان بە ناوە جوگرافیەکەیان.

هەڵبەتە، هەشتا زۆر سەرنجم ماون لە بارەی ڕێگاکە، وەک ئاوەی ڕێگانووس زۆر پەسەندی ئایینی ئیسلام و سەیداو سەلاحەدینی ئەیوبی دەدات، لە کاتێکدا هەموومان دەزانین کورد بە زەبری شمشێر بووە بە ئیسلام و هاوکات سەلاحەدینی ئەیوبیش، خزمەتی عەرەبەکانی کردووە نەک کورد. هاوکات وێنەیەکی زۆر کەمێدی و هەمەجیانەی داوەتە پاشا، لە قسەی میللی و خەڵکی، کەچی بە درێژایی ڕێگاکە باس باسی پاشایە. دواجار دەڵێم، میرنشینی سۆران، تەنها ئاو ڕووە جوانەی نییە، کە ڕێگانووس بە ئارەزووی خۆی دەیەوێت پیشانی بدات، چونکە لە سەردەمی ئاو میرەی کە ئاو زۆر پەسەندی داوە، جێنشایدی ئەزیدیەکان کراوە، کریستانییەکان چۆسەنراونەتەوە، پاشا کەسە هەرە نزیکەکانی خۆی لە پێناو دەسەڵاتی تاکڕەویانە و ویستی شەڵانگەزیانەی خۆی کوشتوون، ئەمە مەژووە نابە خەمانی لە ببورین، چونکە مەژوو ئاوێنەیە کە ڕووداوە، نەک ئاوەی ئەمە بە ویست و ئارەزووی خەمان پیشانی دەدەین!

پەراوێز: ڕێگانی پاشای گەورە، نووسینی : ئارەز عەبدوڵا، ساڵی چاپ 2022.

*ئەم بابەتە لە دوایین ژمارەی گۆڤاری دیوان، ژمارە بیست شوباتی 2023 بڵاوکراوەتەوە.

بۆچی (داهێنان، یاخیبوون و ژن)؟.. نەوال ئەلسەعداوی.. وەرگێڕان/ رزا حەمەساڵح

ئەم سێ وشەیە؛ داهێنان، یاخیبوون و ژن، لای زۆرێک لە پیاوانی جیهان، نەک بە تەنها پیاوانی عەرەب، بگرە لای هەندێك لە ژنانیش دەبێتە هەی تووڕەبوون یان لانی کەم دڵتەنگی، هەر لە سەرەتای دامەزراندنی سیستەمی کۆیلایەتییەوە، ئەم سێ وشەیە پێوەست کراوە بە ئەهریمەنەوە، کە هەکاری سەرپێچی و یاخیبوون و هاندانی ژنانە بە گوناهکردن، یان وەرگرتنی مەعریفە.
پێوەندییەک لە نێوان داهێنان و زانین (گوناهکردن)دا هەیە، یاخود هەشیاریی بوون بەو نادادپەروەریی و ئەو جیاکارییەی لە نێوان مرۆڤکاندا دەگوزەرێت. نەزانین فەزیلەت بوو (ئەستاش هەروایە)، لەبەرەو پێوەندیی نێوان یاخیبوون و داهێنان و هەشیاریی دێتە ئاراوە. یەکەم داهێنەر و یەکەم یاخیبوو لە مێژووداژن بوو، چونکە لە یاخیبوون و بەدەستهێنانی زانیندا، پێش پیاوەکەی کەوت، ئەگەر داهێنان و یاخیبوونی ژن نەبووایە، مرۆڤایەتی بوونی نەدەبوو.
ئەگەر لە سەرەتاوە داهێنان و یاخیبوونی ژنان نەبووایە، ئەمە نەدەبووین و نەدەهاتینە بوون، کەواتە بۆچی ئەم سێ وشەیە، ئەم هەموو ناڕەزایەتی و تووڕەیی و دڵتەنگییەی لەدەکەوێتەوە، کە لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە و لەگەڵ سەرهەڵدانی بزووتنەوە سیاسییە ئایینییە "فەندەمێنتاڵیستەکان"، ئیتر چ ئیسلامی بێت، یان مەسیحی، یان جوولەکە، یان هیندۆسی، یان بودایی ....هتد، تا دێت زیاتر دەبێت.
شتێکی سروشتییە، کە ئەو سیستەمی سیاسییەی لەسەر بنەمای هێز وەستاوە، نەك دادپەروەریی، پشت بە هێزێکی غەیبی ببەستێت، و "ئایین" وەك چەکەك لە دژی ژن و پیاوی کۆیلە بەکاربهێنێت، هەروەها کارێکی سروشتیشە، کە پیاوان و ژنانی چەوساوە، "ئایین" وەك چەکەک لە دژی حوکمڕانانی دەوڵەت، یان خێزان بەکاربهێنن، ئیتر بەپێی تێگەیشتنی هەر یەکێکیان بە مانای ئایین.

ئەمە ئەو ململانێیە، کە تاکو ئەمڕۆ تێیدا دەژین، ململانێیەک هەندێ کۆیلایەتیی کەنە، ململانێیەکی مەدەرنیشە، کە لەگەڵ گۆڕانی سیستەمی سیاسی و ئابوری و کلتوری و میدیا، گەشەدەکات.

١/ وێرانکردنی عەقڵ:

سەردەمی مۆدێرن و سەردەمی پاش مۆدێرن بە پێشکەوتنی کۆمەڵگاکانی ڕاگەیاندن و هەکارەکانی پەیوەندی جیادەکرێتەوە، کە بە سەردەمی زانیاریی ناودەبرێت، لەم سەردەمدا چەکی ڕاگەیاندن زۆر مەترسیدارترە لە چەکی سەربازیی. چونکە وێرانکردنی عەقڵ، یان هۆشیاریی ساختە زۆر مەترسیدارترە لە وێرانکردنی باڵەخانە و دام و دەزگاکان. وێرانکردنی عەقڵ وا لە مرۆڤ دەکات (ژن بێت، یان پیاو) لە هاوڵێی خەی بدات لە بری ئەوەی لە دوژمن بدات، میللەت لە ڕەگەی ڕاگەیاندنەوە چەواشەدەکرێت بەوەی کە دژی بەرژەوەندییەکانی خەی بووەستێتەوە.

وێرانکردنی عەقڵ وا لە ژن دەکات کە باوەڕ بە بیری کۆیلایەتی بهێنێت، دەکرێت بە ئامرازێک بۆ دەست پیاوکێوە یاخود هاوسەرەکەی، لێبدات و سوکایەتی پێبکات و لە کارکردندا لە ناو ماڵ و لە دەرەوەی ماڵیش وەک کۆیلە لێبەوانرێت، لەژێر ناوی ئایین و کولتور و ناسنامە و ناسیۆنالیزم و نیشتمانپەروەریی ... هتد.

سەروشتی مرۆڤ وایە ئیدی (ژن بێت، یان پیاو) یاخیببێت و دژی یاساکانی نادادپەروەریی ڕاپەڕێت، بەڵام وێرانکردنی عەقڵ وا لە زۆرێک لە ژنان دەکات، کە قبووڵی ئەو ستەمانە بکەن کە لێیان دەکرێت، وەک ئەوەی یاسایەکی خودایی، یان سروشتی بێت، کە لەگەڵ سروشتی ژناندا نەکبکەوێت، هەر بۆیە بە پێی ئەو یاسایە ژن نابێت شەرش بکات، یاخود یاخی ببێت، هەندێ جاریش دەبێت گۆڕانەکاری دەخی ژیانی بێت و ستەم و لەدانیش قبووڵبکات، و تەنانەت ئاگەرلەو پێناوەشدا مردبێت نابێت بەرگریی لە خەی بکات.

چەند دەڕێک، یان هەفتەیەک لەمەوبەر لەڕە لە قاهیرە، دوو کچ لە بیستەکانی تەمەنیاندا خۆیان کوشت، ئەو دوو کچە گیانی خۆیان کردە قوربانی ئەو بیرکانەی، کە بەتەواوی عەقڵیەتیانی وێرانکردبوو، گوایە دەموچاوی ژن عەورەتە و دەبێت بە نیقاب داپۆشرێت، هەروەها گوڕانکاریی ژن بە پیاو ئەرکێکی ئایینییە، تەنانەت گەر ئەو پابەندکیش بێت بە ئەوەی خەی بکوژێت.

کاتێک ژن دەبێتە دژی خەی، ئەمە دەبێت چی بکەین؟ ئەمە یەکێکە لەو کارە سەختە گرنگانەی کە ووبەووی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی ژنان لە تەواوی جیهاندا دەبێتەوە، بە تایبەتی لە وڵاتە عەرەبییەکاندا، نەک لەبەر ئەوەی لە ناو ئایینی ئیسلامدا ژنان زیاتر دەچەوسێنەوە،

یان ئایینەکە دیموکراسیی تێدا کەم، یاخود لە چاو ئایینەکانی تردا زیاتر بتوانایە لە گۆشەکردن، وەک ئاوەی هەندەک لە بیرمەندانی ئەوروپی و ئەمریکی بانگەشەی دەکەن؛ بەکو هەکارەکەی ئاوایە کە وەاتە عەرەبییەکانمان بە چەندین سەدە کوتنە ژێر هەژموونی کۆلۆنیالیزمی دڕندەکی و ستەمکارە ناوخۆییەکانیانەوە، ئەمەش وای کرد کە ئاو پڕبەندنە سروشتییە سیاسیی و ئابووریی و کەمەڵایەتیی و کولتووریییەی تەکبەدات، کە لە وەاتانی دیکەدا هوودەدات. ئەمە وەاتە عەرەبییەکانمان بەدەست داگیرکارییەکانی ئەمریکا و ئیسرائیل لە عەراق و فەلەستین دەناسنن، هەروەها شێوەی دەندەیی ئابووریی جیهانگیریی سەرمایەداری، کە بە هەڵمەتێکی زەرینەی ژنان و پیاوان و گەنجانی وەاتەکانمانیان کردووە بە پێکەرێکی بەرهەڵم، کە لە ژێر هەژموونی هەژاریدا دەژین، هیچ هیوایەکیان بە ژیان نەماوە جگە لە کەچکردن بەدوای کار و بژێوی ژیان، یان هەڵهاتن لە دەسەڵاتە سیستەمە دیکتاتۆرییەکان.

٢/ فراوانبوونی چەمکی داهێنان:

داهێنان هەموو لایەنەکانی ژیان دەگرێتەوە، ژیانی سیاسیی و کەمەڵایەتیی و کەلتووریی و ئاینیی. بزووتنەوەکانی ژنان لە جیهان و لە وەاتانی ئەمەدا، تا ڕادەیەک گۆڕیانکردووە تاوەکو لەگەڵ گەشەکردنی نوێیەکاندا هاوسەنگبن، هەروەها بە تێپەڕاندنی ئاو سنوور و کەتوبەندانەی کە لە ڕابردوودا هاوەڵیان بوون.

بزووتنەوەکانی ژنان چیتر بە تەنها لە ژناندا قەتیسنەبوون، بەکو پیاوانیشی لە خۆگرتووە، کە شێوەی هەمان سیستەمی چینایەتیی پیاوسالاری و بزووتنەوە سیاسییەکانی دیکەش دەکەن و بەرهەڵستی شێوە و جیهانگیرین، ژنان لە هەموو بوارەکانی داهێنانی هزری و فەلسەفی و بە بواری ئایینیشەوە ڕۆڵی خۆیان هەبووە، لەکدانەوەی ئایینی بە ئایەتەکان چیتر بە تەنها لە ناو پیاواندا قەتیس نییە، بەکو ژنانیش هاتوونەتە ناو ئەم بوارە و داهێنانێکی نوێی هزریی لە لەکدانەوەی تەورات و ئینجیل و قورئان و کتێبە ئایینیەکانی دیکەدا هێناوەتە ئاراوە، پشت بە جۆهەری ئایین یان ڕۆحی دڕ بەستن ، دڕەکان دەگەنەوە بە کات و شوێنی خۆی و شیکردنەوە بە هەکارەکانی دابەزینی ئایەتەکان و بەرزەاگرتنی بەرژەوەندییە گەراوەکان بەسەر دڕە جێگیرەکاندا دەکەن.

ژن بواری هزری تیەریی تێپەڕاند بە بواری پراکتیک و کردار، ئاو توانی پێگەی خۆی لە ناو کۆمەڵدا داگیربکات، کە لە ڕابردوودا

تەنیا بە پیاوان سنووردار بوو، خەنگ بەم زوانەش گوبیستی ئەو بین، کە ژنێک پێگەی پاپا لە ڤاتیکان داگیربکات. هەروەها ژنی موسەمانیش توانیوەتی ببێتە ئیمام ببینێت، خەنگ بەم نزیکانە گوبیستی ئەوەش بینن کە ژنێک پێستی شێخی ئەزهەر وەربگرێت، کە ئەمەش دەکرێت بە هەڵبژاردن بێت، نەک بە دامەزراندن.

هەروەها ژنان توانیویانە بەرنە ناو گۆڕەبانی سیاسەتەوە و خەیان بە سەرکایەتی دەوڵەت کاندیدکردووە، ئەم هەوڵانەش وای کردووە کە مشتومڕ لەسەر تواناکانی ژنان دروستبکات کە پێشوتر بە تەنها بە پیاوان بە ڕەوا بینراوە، ئەمە لە ئێران و جەزائیر و میسر و وڵاتانی دیکەی عەرەبی و ئیسلامیش ڕوویداوە.

کارەکە لەوەدا نییە کە ژن بێت یان پیاو، ئەوەش بەس نییە کە دەبێت مرۆڤ ژن بێت، بە ئەوەی حاکمێکی دادپەروەربێت، نموونەی ژنان هەن کە وەک مارگریت تاچەر یان کۆندەلیزا رایس و نموونەی دیکەش کە بە جەستە ژنن، بەڵام عەقڵیەت و بیرکردنەوەیان جیاوازییەکی ئەوتۆی نییە لەگەڵ عەقڵی جەرج بۆش و دۆناڵد ڕامسفێلد و ئەوانی تر.

لێرەدا گرنگیی داهێنان لەوەدایە، کە سەرکەوتووبێت لە لابردنی پەردە لەسەر عەقڵی ژنان و پیاوان، ئەوا عەقڵییەتانەی کە بە هەزری چینایەتیی کۆنەپەرستیی پیاوسالاریی وەرانبووە، ئیدی چ لە بواری سیاسیی بێت، یان ئابووریی، یان فەرهەنگیی یان ئاینیی و بوارەکانی تریشدا.

داهێنان ئەو کاتە سەرکەتوو دەبێت کە بتوانێت سیستەمی باو و کۆنەپارێز و نەرم و پرنسیپە کۆنەکانی کەمەگە تێکبشکێنێت، سیستەمێکی نوێی پێشکەوتوخواز بهێنێتە ئاراوە کە زیاتر دادپەروەرانە و ئازادیخوازانە و مرۆڤدۆستانە بێت.

بەڵام هەمیشە قەناغێک لە نێوان هەردوو سیستەمی کۆن و نوێدا بوونی هەیە، قەناغێکی گواستنەوەی پێویست، پشوویی، یاخیبوون، یان ئاژاوە لەخۆدەگرێت، ئەمەش ماوەیەکی کورتخایەنە، بەڵام ترس و دڵەڕاوکێ و گومان لە ناخی زۆرینەی مرۆڤکاندا دەخولقێنێت، جگە لە ژن و پیاوە داهێنەرەکان.

هەشتا وشەی یاخیبوون، یان ئاژاوەنانەوە وشەیەکی نەگەتیفانەیە، زۆرجار دەیبەستنەوە بە حاڵەتی شێتی، وەک چۆن داهێنان بەستراوەتەوە بە شێتییەوە، بە تایبەت لە دەخی ژناندا؛ من لەو کاتەوەی دەستم بە پێنووسەوە گرتووە و دەنووسم لە دژی ئەو زوڵم و ستەمانەی کە لە

ژنان دەکرێت، بە کەسێکی شێت تەماتبار دەکرێم. چەند رۆژێك لەمووبار لە ناو پەرلەمانی میسردا یەکێك لە پیاوەکانی دەسەڵات تونیا لە بار خەکاندید کردنم بە پەستی سەرێك کەمار بە شێت وسفیکردم، لە کاتێکدا وسفی هیچ کام لە پیاوە کاندیدکراوەکانی تری بەم شێوەیە نەکرد.
هەنوکە بیردەزی ئاژاوە بووە بە بەشێک لە زانستی گەردوونناسی نوێ، وە عەقڵی مرۆڤ درکی بەوە کردووە کە سیستەمی ناڕێک بەشێکە لە خودی سیستەم، وەك چۆن شێو بەشێکە لە ڕەژ، مردن بەشێکە لە سوێی ژیان، شێتیش بەشێکە لە عەقڵ و داهێنان.

٣/ دیالێکتیک و پرسیاری نوێ:
لەگەڵ هەر داهێنانێکی نوێدا ململانێیەک لە نێوان کۆن و نوێدا دروستدەبێت، لە نێوان کۆیلایەتی و ئازگاریدا، لە نێوان نادادیی و دادپەروەریدا، لە نێوان لاژیک و نالاژیکیدا، نوێ سەردەکەوێت و عەقڵ زاڵ دەبێت بەسەر کارە نابەجێکاندا و پرسیاری نوێ و نامە دەردەکەون.
قۆناغەکانی ململانێ پێویستن، کارێکی ئەرێنین مادام ململانێکان دەبێتە هەی دیالێگ و مشتومڕ نێک هەی کوشتن و خوێنڕشتن.

لەم دواییانەدا لە میسر مشتومڕ لە دەوری ئەو پرسیارەدا دروستبوو: ئایا دروستە ژن ببێتە سەرۆکی دەوڵەت؟ وەك هەمیشە پشێواکانی ئاین دابەش بوون؛ شێخی ئەزهەر (دکتەر: محەمەد سەید تەنتاویی) ڕایگەیاند: کە دروستە ئافرەت لە ئیسلامدا پەستی سەرکایەتی کەمار وەربگرێت، لە کاتێکدا بەرێزی موفتی (دکتەر. عەلی جومعە) ڕایگەیاند: کە ئیسلام بە هیچ شێوەیەک ڕێگە بە ژنان نادات بە وەرگرتنی پەستی سەرۆکی دەوڵەت، کاتێک لێیان پرسی: بۆچی؟ گووتی: بەهۆی سروشتی فیزیۆلاژی ژنەوە، ئەوی لە کاتی سوێی مانگانەدا پێوێی دەناڕێت!

ڕێنگە مامەستای موفتی نەیشتبێتە گوندەکەی من، یان بەهیچ گوندێکی دیکەی میسر، تا بزانێت سوێی مانگانە لە خەرهەڵاتن تا خەرئاوابوون ڕێگری لە کارکردنی ژنانی جوتیار ناکات، بەڵکو ژنی جوتیار لە کاتی کارکردندا منداڵێکی لەناو کۆگەدا دەبێت، بە تەور ناوکەداوی منداڵێکە دەبێت، وەباشکەی لە زەوکەدا دەنێژێت، کەرپەکەی دەخاتە ناو سەبەتەکەی سەر سەریەوە و لەسەر پەی خەی دەگەڕێتەوە بە ماڵەوە، تاوکو ژەمی ئێوارە بە خەزانەکەی دروستبکات.

پرسیارەکی تر هاتە ئاراوە: ئایا دروستە ئافرەت بەرنووژی (ئیمام) نوێژکەرەکان لە مزگەوتدا بکات؟ هەروەها لەرشدا بەچوونکان دابەشبوون؛ زۆربەی پیاوەکان دژایەتیانکرد، هەروەها هەندێک لە ژنانیش، لەوانە دکتەر سوعاد ساڵح، ئاگری کڵپەژی خوێندنی ئیسلامی لە زانکۆی ئەزهەر، گووتی: مەرجەکانی بەرنووژیکردن لە ئیسلامدا بریتین لە عەقڵ و باڵغبوون و پیاوەتی؛ بۆیە دروست نییە ئافرەت بەرنووژی بکات. بۆچی؟ چونکە جەستەی ژن لە کاتی کەنەش و سوجدە بردن لەبەردەم پیاواندا ڕەنگە ببێتە هۆی ئەوەی کە پیاوان بوروژێن و کاری خراپ بکەن.
ئەم لێژیکە لە سەر بیرکەی باڵاپێشکردنی ژنان بە دووركەوتنەوەیان لە فیتنە و خراپەکاریش دەگونجێت، وەک ئەوەی ڕەوشتی پیاوان ئەوەندە ناسک بێت کاتێک چاویان دەکەوێتە سەر دەموچاوی ژنێک، یان جووڵەی جەستەی ژنێک لەکاتی کرنوش بردندا توشی هەڵە دەبن. کەواتە لەبەردا گرفتەکە لە ژنەکەدا نییە، بەڵکو ڕەوشتی ناسکی پیاوانە، کە جنس و شەهوەت سەرقاڵی کردون تەنانەت لە کاتێکدا کە لە نوێژدان و لە بەردەم خودادا کرنوشدەبەن. هەر بۆیە وا باشترە چاکسازیی لە ڕەوشتی پیاواندا بکرێت، نەک ژنان دابڕێنن و لە پشتی پەردەوە بیانشارنەوە، یان ڕێگری کارکردنیان لێبگیرێت ئیدی لە هەر بوارێکدا بێت.

بەڵام سیستەمی کۆیلایەتی (چینی باوک سالاریی) لە سەرەتای دروستبوونیەوە تا ئەمڕۆ، خراپەکاری ئەخلاقی و جیاکاری جێندەری بەرهەم هێناوە؛ پیاو مافی خۆیەتی لە دەرەوەی هاوسەرگیری هەموو ئارەزووە سێکسیەکانی و ڕابواردنە زەرەکانی جەبەجێبکات، بۆیە ئەوەی لە ژوری یاسایی و ئایینی و نەریتیەوە بەرپرسیارێتی هەڵبگرێت.
لەبەردا دەموەت باس لە ژوداوێک بکەم کە لە ژیانی گەنجێکی میسریدا ڕویداوە، ئەو لە بواری هونەردا کاردەکات (ئەحمەد ئەلفیشاوی)، ئەو گەنجە ئامادە نەبوو کچێکی بخاتە سەر ناوی خۆی، سەرەڕای دانپێدانانی بە پێوەندی سێکسی نەوان خۆی و دایکی کچێکی ئەندازیار (خاتوو هیند ئەلحناوی)، ئەو گەنجە سەرەڕای پشێلکردنی بنەما بنەڕەتیەکانی ڕەوشت و چاکە، پەنای بە یاسا و شەریعەت و داب و نەریت برد.
هەزاران ژن لە وڵاتی ئەمەدا هەن، هەزاران منداڵیش کە بوون بە قوربانی خراپەکاریی ئەخلاقی پیاوان، ئەم جیابوونەوەی نەوان دەسەڵاتی پیاوسالاریی و بەرپرسیارێتییە، ئەم بەشایە مەترسیدارە لە سیستەمی کۆیلایەتیدا کە تاوەکو ئەمڕۆش زاڵە، بە تایبەت لە ناو

خەزانی پیاوسالاردا؛ کە تەنیا ناوی باوک تەیدا خاوەن شەرەف و ڕێز و کەرامەتە، لە کاتێکدا ناوی دایک هیچ شەرەف و ڕێز و کەرامەتێکی نییە. زەرەک لە وەاتانی جیهان لەم کێشەیە دەربازبوون و منداڵ تەیدا مافی خۆیەتی ناوی دایکی هەبگرێت و هەمان ڕێز و شەرەفی لەبگیرێت وەک هەر منداڵێکی تر.

(٤) یاسای خەزانی باوکسالاریی

لە وەاتی ئەمەدا یاسای خەزانی باوکسالاریی هەر وەک یاسایەکی کۆیلایەتی دەمێنێتەوە، تاوانبار لە"پیاو" ئازاد دەکات چونکە بەهێزترینە، سزای قوربانییەکان لە "منداڵ و ژن" دەدات چونکە لاوازترینن.

بزووتنەوەکانی ژنان لە وەاتی ئەمەدا لە سەرەتای دامەزراندنیانەوە تا ئەمڕۆکە شەڕی ئەم یاسایەیان کردووە، سەرکەوتنی ئەو هەموارکردنە کەمانەی کە لە دەیەکانی ڕابردوودا ڕوویانداوە، بەدەست کرێکی یاساکە هێشتا هەر کۆیلایەتییە، لەگەڵ بنەماکانی ڕەوشت و دادپەروەریدا ناگونجێت، پیاوێکی پیر لە حەفتاکان یان هەشتاکانی تەمەنیدا دەتوانێت هاوسەرگیری لەگەڵ ژنێکی دیکە بکات و بە پارە لە بازاڕەکانی هاوسەرگیریدا بیکڕێت (بەپێی ئەو کاریکاتێرەی کە لە ڕۆژنامەی ئەلئەهرامدا لە ٦ی ئایاری ٢٠٠٥ بڵاوکرایەوە، کە تەیدا وێنای دوو پیاوی پیر دەخاتە بەر دیدەمان، پارەی پلەبەرزبوونەوەی موچەیان لە ١٥٪ وەرگرتووە، یەکەم بیرکەیەک کە بە خەیاڵیاندا هاتووە ئەوەیە کە هاوسەرگیریی لەگەڵ ژنێکی دیکە بکەن).

لە گەشتەکمدا بە وەاتی جەزائیر، بەم دەرکەوت کە بزووتنەوەی ژنانی جەزائیر بەم دواییە سەرکەوتوو بووە لە هەموارکردنەوەی پانزە مادە لە یاسای خەزانی، سەرەڕای نەڕازایەتی ڕەوتە ئیسلامییە فەندەمێنتاڵەکان، گرنگترینی ئەم هەموارکردنانە ئەوەیە کە مەرد مافی ڕەهای نەبیت بە جیابوونەوە و فرەژنی، چیتر ئەو مافەی نییە بچێتە دادگا و ئەم کارە بکات وەک چۆن هاوسەرەکەی ئەو مافی نییە، هەروەها مەرد یان باوک چیتر سەرەکی خەزان نییە، بەڵکو ئەندامانی خەزان بە پێی لێهاتوویی و ڕەزامەندی سەرەک خەزانی خۆیان هەڵدەبژێرن (ئیدی باوک بێت، یان دایک) نەک بەپێی ڕەگەز. ئەم دەستکاریکردنە زۆر گرنگە، چونکە بنەماغەکانی دیموکراسی سەرەتایی لە ناو خانەی کەمایەتیدا خەزانە، دیموکراسی ئاستەقینە ڕەفتارێکی مرۆڤە لە دایکبوونیەوە تاوەکو مردن ، تەنیا بیارێک نییە کە لە لایەن پەرلەمان یان سەرەک دەربچێت، دیموکراسی تەنیا چوون بە دەنگدان و هەڵبژاردنی ئەندامانی پەرلەمان یان سەرەک نییە، بەڵکو ئەویە

مەرەف هەر لە منداڵییەوە بتوانێت بە پراکتیزەکردن لە هەڵبژاردنەکانیدا ئازادبێت.

بزووتنەوەی ژنان لە میسر نەیتوانی شتێکی هاوشێوەی ئەو کارانە بەدەستبهێنێت کە بزووتنەوەی ژنانی جەزائیر بەدەستیان هێناوە؛ ژنانی جەزائیر شەڕی دژی کۆلۆنیالیزمی فەرەنسایان کرد، لە خەپیشاندانەکاندا دژی هێوتی ئایینی تیرەریستی ژانە سەر شەقامەکان، هوبەوی مەرگ و سوتاندن و سەربڕین بوونەوە، بەڵام ئازایانە و بوێرانە بەردەوام بوون لە خەبات و تێکۆشان و درێژەدان بە داهێنانەکان لە بواری سیاسی و کۆمەڵایەتی و کولتوریدا؛ داهێنان بە بە ئازایەتی نایەتە ئاراوە، ئەو بە خوێن و جەستەی خەی باجی داهێنانی داوە؛ چونکە داهێنان باجی دەوێت، زەر جار باجی گەورەشی دەوێت.
یاسای خەزانی باوکسالاری لە وڵاتانی عەرەبی ئەمەدا ئەو کۆکەیە یان ئەو بەبەی پشتیە کە سیستەمی چینی باوکسالاریی جەختی لە سەر دێکات و دەمێنێتەوە، کە بە یەکسانی خەفەت بە ژنان و هەژاران دەدات، وە لە دەسەاتە ستەمکارە ناوخەیەکان و هەزی کۆلۆنیالیزمی نەودەوێتیدا بەرجەستە بووە.

(0) ئازادکردنی تاوانبار

لەردا ئەو بەرهەستییە بەهەزی کە بەرامبەر هەر گەانکاریەک لەم یاسایەدا هوودەدات، بە تایبەت لەلایەن هێوتە سیاسیە ئایینیە فەندەمێنتاەکانەوە؛ زەرجار ئایینەکان خزمەت بە سیاسەت دەکەن، سیاسەتیش لە سەردەمی کۆیلایەتییەوە هەمیشە ئاغای بەهەز لە سەر حەق دەبینێت ئەگەر هەەش بکات. وەک چۆن تاوانبار لە ناو خەزانە بچوکە باوکسالارەکاندا ئازاد دەکرێت، بە هەمان شێوە تاوانبار لە ناو شانەی سیاسی نەودەوێتیدا ئازاد دەکرێت.
ئایا جەرج بوش یان ئیرەە شارۆن لەسەر تاوانەکانی جەنگ لە عەراق و فەلەستین و ئەفغانستان و چەندان وڵاتی دیکە دادگایی کران؟! جەرج بوش (وەک فەرمانەواکانی دیکە) هەزی خەی لە هێوتە فەندەمێنتاەکانی مەسیحی، جوولەکە، ئیسلامی و هێوتەکانی دیکەوە وەردەگرێت، بەرنامە سیاسییەکەی لەسەر بنەمای ئەوەیە کە ناوی دەنێت پاراستنی فەرکاریەکانی کۆسا بە مەبەستی پاراستنی بەها و نەریتە خەزانییەکان.
لەڕەوە لەکچوونی نێوان بەرنامەکانی جەرج بش و ئوسامە بن لادن و دەسەاتی تاڵیبان و قاعیدە و هەزە ئایینیە سیاسیەکانی دیکە دەردەکەوێت کە لەگەڵ سەرهەدانی هەزەکانی سەرمایەداری و

جیهانگیری نوێدا پشکۆت. هەردووکیان (جۆرج بوش و بن لادن) دوو دیوی یەک دراون، سەرەتای جیاوازی زمان و ئایین و نەتەوە.

(٦) بەرەو هاوپشتیی جیهانی و شوناسی مرۆڤبوون

ئەوەی هیوا و گەشبینیمان پێدەبەخشێت، سەرەتای ئەو دابڕانەی کە تێیدا دەژین لە هەموو بوارەکاندا، بریتییە لەم هاوپشتییە جیهانییەی نێوان گەلان، ژن و پیاو، باکوور و باشوور، چەژهەرات و چەژئاوا، بەبێ گوێدانە جیاوازیەکان. هەروەها ئەم داهێنانە سیاسی و هزرییانەی ژن و پیاو لە سەرجەم پسپێی و ئاراستەکاندا، ئەم بەرزاگرتنەی هاوپشتی و ئەو فاکتەرانەی کە گەلانی جیهان و ژن و پیاو و گەنجان کەدەکاتەوە، بەبێ گوێدانە چەنگ و چەگەز و ئایین و چین و نەتەوە و چەگەزنامە... هتد.

بزووتنەوەی جەماوەری جیهانی دژ بە جەنگ و جیهانگیری سودی لە بزووتنەوەکانی ژنان وەرگرتووە، وە لە هزری ژنان کە پێشینەیان هەبووە لە چارەسەرکردنی ئەو جیاکارییە بەماوانەی کە لە کێلایەتییەوە ماونەتەوە، جیاکاری نێوان ژیانی گشتی و ژیانی تایبەتی ناو خێزانی هێواشاندووە، هەروەها لە نێوان داهێنەر فەلسەفییەکانی بواری بیرکردنەوە و تیۆریدا و داهێنەر جەستەییەکانی بواری سەما و ڕیتم و مۆسیقا و گۆرانی و پێکەرسازی و نیگارکێشانیش.
پاشان هێواشاندنەوەی جیاکاریی نێوان کاری هونەریی و ئەدەبیی، لە نێوان کاری سیاسی و کۆمەڵایەتی، لە نێوان خەباتی ناوخێیی و خەباتی جیهانیدا، لە نێوان فۆرم و جۆهەرەکی، لە نێوان سوبێکت و ئەبێکتدا، لە نێوان ڕۆح و جەستەدا، لە نێوان خودی تاک و خودی بە کۆمەڵ، لە نێوان ئابردوو و ئێستا و داهاتوودا، و لە نێوان ئیگۆ و ئەوی دیکەدا.

چیتر نووسینی داهێنەرانە، مۆسیقا، یان سەما بەس قسە نییە، بەڵکو کرداری لەگەڵدایە، بەڵکو دیواری نێوان گفتار و کردار، تیۆر و پراکتیکی هێواشاندووە. بزووتنەوەی سیاسی ژنان لە توانایدایە بە هێوی بزوتنەوەکانی تردا بکرێتەوە، فرەلایەنی ببێتە بنەما نەک تاکلایەنی و گۆشەگیری لە سەر خود، چەکخراوەکە ئاسایی و فراوان بێت، نەک داخراوبێت.

ئەم هاوپشتییە جیهانییە نوێیە لەم هەڕەدا بەرجەستەبووە، ئەم کۆنفرانسەی کە خەباتی نێوان سەماکارەکی سویدی وخەباتی

فیلەسوفکی هیندی و مامەستایەکی زانکۆی عەرەبی و شاعیرەکی ژن لە نیجیریا و نووسەرەک و دکتۆرەک و تیۆریک و مۆسیقاژەنەک و ڕۆژنامەنووسەک و نیگارکێشەک و پەیکەرتاشەک و ڕەمانووسەک لە میسر و هەندەنا و ئوردن و بەلجیکا و سوریا و عێراق و فەلەستین و لوبنان و کاریبیان و پاکستان و ئینگلتەرا و فەرەنسا و ئیتالیا و کینیا و باشوری ئەفریقا و ئەمریکای باکور و ئەمریکای لاتین و نەرویج و سەماڵ و ئەڵمانیا و ئیماراتی عەرەبی و بەحرین و ئیسپانیا و وڵاتانی دیکەی جیهان کە نوێنەرایەتی لەدەکەن، کەدەکاتەوە. بەشێوەیەک داهێنانی سیاسی لەدژی شەڕ و کۆلۆنیالیزم، لەگەڵ خەبات لەدژی زمانی باوکسالاریی چینایەتی و هەشیاریی ساختە، یەکدەگرنەوە. لەڕەدا؛ دووبارەکی و جیاوازییە بەماوییەکانی نێوان ئایین و نەتەوە و ڕەگەز و ڕەنگەکان و جۆرەکان، نێوان ژنان و پیاوان، دەتوێنەوە و نامێنن.
داهێنانی ژنانە لەم هەڵەدا؛ جیاکاری ناکات لە نێوان یاخیبوونی سیاسیی گشتی و یاخیبوونی کەسایەتی لە ناو ماڵدا، یاخود لەنێوان بەرەنگاریی لەدژی ستەمی ئابووری و ستەمی سێکسی. داهێنانی ژنانە؛ جەخت لەوە دەکاتەوە کە باشترین ئینتیما بریتییە لە ئینتیما بە مرۆڤایەتی و بەهاکانی ئازادی و دادپەروەری و خۆشەویستی و ئاشتی. تاکە شوناسە کە ژن و پیاوە داهێنەرەکانی سەرجەم وڵاتان کەدەکاتەوە، کە ئەمە خۆنی پێوەدەبینین و هەوە دەدەین لە داهاتوویەکی نزیک یان دووردا بەدەستی بهێنین.

بەشێک لە پەرتوکی (لە سەر ژن و ئایین و ڕەوشت) نووسینی د.نێوال ئەلسەعداوی .

پێستەمدەرنە یان هەوەشاندنی عەقڵ و ڕاستی؟!.. سەلام

عەبدوڵڵا

!

ئەمەی دەیخوێنەوە بیرو بۆچوونی شارەزایان و لێکۆڵەرەوانان لەبارەی پێستەدێرنە. دەمێکە دەبوو ئەم بۆچوونانە بڵاوبکەمەوە، بەڵام سەرقاڵبوون بە پڕۆژەی کاری هەرەوەزی، دووری خستمەوە.
پاش دەرکەوتنی دەستەواژەی(پێستەدڕن) لەساڵی 1979لەلایەن جان فرانسوا لیوتار لە کتێبەکەی(دۆخی پاش مۆدێرنیتە) باسی: 1- هەرەسی حیکایەتە گەورەکان + ئینکارکردنی راستی بابەتییانە + نەبوونی راستی گەردونی سەربەخۆ.
ئایا چی لەپشت ئەو بۆچوونانە خۆی گەمارۆ داوە؟
لەم رۆژانە باسی پێستەدێرن گەرمبووە و تەنانەت لە کۆکدا نووسەرێکی چەپ وتی (چەپەکان دەتوانن سوود لەم رەوتە وەربگرن)!.
ئەم رەوتە لە کوردستان بەشێوەی ئەدەب و هەڵوێستی سیاسی سەقەت و نەزان رۆکخراوە ئیسلامیەکان و ئێستاش بابەتی(جێندەر)یان گەرمکردووە کە بە یاری حکومەت و پەرلەمانی پیاوسالاری پێستەدێرن لە ساڵی 2010وەوە سەرکی ئەوسای هەرێم(مەسعود بارزانی) و سەرکی پەرلەمان (د. کەمال کەرکوکی) ئیمزایان کردووە.
پێستەدێرن بە بۆچوونی ئەم فەیلەسوف و زانا و سیاسەتمەدارانە بەم شێوەیەیە:

- چۆمسکی: پێستەدێرنە بڵمانایە، چونکە هیچی بۆ توێژینەوە یان زانستی ئەزموونگەرایی زیادنەکردووە.
- فریدری جیمسون(رەخنەگری لیتراتێر و بیرمەندی مارکسی): پێستەدێرن لێژیکی سەرمایەداری درەنکە.
- ریشارد داوکینز هەڵسەنگاندنکی باشی کردووە بۆ قسە بڵمانا رەسەنەکانی ئان سۆکال و یان بریکمۆند و دەڵێ: ئەوانە رۆشنبیرگەلکی فێڵبازن، هیچیان پێ نیە بۆ وتن، بەڵام ئارەزوویەکی بەهێزیان هەیە بۆ ئەوەی لە ژیانی ئەکادیمی، سەرکەوتووبن.
- لە وتاری رۆکخراوی komaufau بەناو(شیکردنی گوتار یان شێش)ها تووە:
أ- (ئێم هێرشانێ بۆ تایبەتی فێڵبازن، چونکێ ئایدێلێژیای بنەڕەتی خۆی وەک پێشکەوتنخوازانێ نیشاندەدات و لێ ڕاستیدا

هەرش دەکاتە سەر مارکسیزم. ئەمەش بە نموونە بە دەاندنی پێکهاتەکانی مارکسیزم- فەلسەفە، ئابووریی سیاسی و سۆسیالیزمی زانستی- و بە وردکردنی لایەنە شاشگێرەکانی مارکسیزم-لینینیزم. ئایدۆلۆژیاکانی بە ئامانجی چەکداماڵینی ڕۆحی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی و چینی کرێکارە... ئەمە کاریگەرییەکی باشادەستی هەیە... بە نموونە لە شێوەی تیۆری جەندەری بەرژوازی...)

ب- 2 لە ڕوانگەی فەلسەفیەوە مەترسییەکانی پۆستمۆدێرنیزم لەوەدایە کە هەرش دەکاتە سەر هەموو چەمکێکی جیهانبینییەکی یەکگرتوو، وەک ئاوەژوی پێشکەش دەکرێت بە ماتریالیزمی دیالێکتیکی. بەڵکو بە واتای تۆخمە تاکۆکسیەکان لە مارکسیزمەوە وەردەگرێت کە لە دژوەی ناسینەوە دیشۆنێت و لەگەڵ بیرکەی بەرژوازی کۆنەپەرستانەی وەک فەلسەفەی فریدریش نیچە کێبان دەکاتەوە...

لە ئاستی سیاسیدا گرنگترین تایبەتمەندی و دەرئەنجامەکانی پۆستمۆدێرنیزم لەماڵدا ئامانەی خوارەوەن:

1- شیکاری ماتریالیستی پێوەندییەکانی ستەمکاری و چەوساندنەوە لە سەرمایەداریدا فەڵ دەدرێت. پێوەندییەکان لە نێوان کرێکار و پیاوسالاری و بارودۆخی ستەمکاری تایبەتی وەک ڕەگەزپەرستی لێکتر جیاوەکەنەوە. بەڵکو ئەم پێوەندیانە بە شێوەیەکی ئایدیالیستی شان بە شانی یەکتر وەک پرسیاری تەنیا ئەخلاقی دەخەنە ڕوو.

2- چەمکی ماتریالیستەکانی کۆمەڵگەی چینایەتی و ئیستغلالکردن بە چەمکی ئایدیالیستی- ئەخلاقی "ئیمتیازات" دەگۆڕن.

3- چینی کرێکار وەک بابەتکی شاشگێڕ لە ڕووی دەروونییەوە لەناو دەبەن. خاڵی ئاماژە لە ئایدۆلۆژیا پۆستمۆدێرنەکاندا زەرجار تەنیا ئاو "کۆمەڵگانە"ن کە لە کەمینە چەوساوەکانی وەک ڕەشپێستەکان،LGBTI و هتد پێکهاتوون، کە باشە بەرژوازی و کۆنەپەرستەکان تێیدا بەشدارن.

ئاو "کۆمەڵگە"یانەی باس دەکرێن زەرجار بە شێوەیکی زەر ئایدیالیستی پێناسە دەکرێن، بە نموونە بە وێناکردنی "ڕەشپێستەکان"، "سپیپێستەکان" یان ڕەگەزەکان وەک بنیاتکی دەروونی یان زمانەوانی.

4- بەپێی بیرکەکانیان، سەرچاوەی گرانی کۆمەڵایەتی تاکۆکسیێ نەک بابەتکی بکۆمەڵ.

5- چینی بەرژوا مەترسیان نیە لە ئایدۆلۆژیای پۆستمۆدێرنە، چونکە ڕەگەزی پێدەرێت دەستاتەکەی بمێنێتەوە. شاشی

سۆسیالیستی و دیکتاتۆری پرۆلیتاریا بۆڕی لە ڕوانگەی دژە تۆتالیتاریزمەوە ڕەت دەکەنەوە.
6- ململانێی چینایەتی لادەبرێت و جێگەکەی بە سیاسەتی ناسنامە دەسپێرن، واتە شێوەکی فەرهەنگی پڕشوبۆاو لەناو سیستەمی سەرمایەداری.
7- پۆستمۆدێرنیزم وەک هەرشێکی بەرەیی بە سەر جیهانبینی زانستی – دوا هێواستی ئایدیاڵیزمی بۆرژوازیە
8- لیوتارد لەسەر داوای حکومەتی کەنەدی لە ساڵی 1979 کتێبی((Das postmoderne Wissenلە چاپدا.
9- پۆستمۆدێرن ، ناعەقڵانیت و ئیدیاڵیزمی بەرەی لیبڕالیزمی نوێە.
10- دەبی هوشیار بین کە لیبڕالیزمی نوێ لە سەر ئاستی سێ بەرەو هەرش بۆ ڕەکخستنی کۆمەڵگە دەکات: 1- بەرەی ئابووری. 2- بەرەی ئیدیاڵیزمی کە پیشەسازی زەبەلاحە و ئامانجی ئەمەیە(أ- جیهانگیری خێشبەختی بۆ جیهان دەهێنێ. ب- ئەم پیشەسازییە پێویستی بە کرێگرتەیی زانێك و پەیمانگەکانی توێژینەوە و کرێگرتەیی میدیایی چەکدار بە زانیاری…. 3- بەرەی میلیتاریزم.)

هەر چۆن فۆکۆیاما بانگەشەی(کۆتایی مێژووی کرد)، ئەم ڕەوتەش بە هەمان شێوە(مەرگی مۆدەرنێتە)یان ڕاگەیاند و تەنانەت کۆمەڵناسی فەرەنسی(Baudrillard)ێ لە کۆتایی ساڵی 1984دا لەبەردەم گۆڕەکانی وت (ساڵی 2000 ڕوونادات) – سەرچاوە:وتاری بیرگت ڤارتمان لە گۆڤاری Das argument، ژمارە 155، لاپەڕەی 29 لە 1986) و پاشان فۆکۆش لە کتێبەکەی-وشە و شتەکان- هەستا بە ڕاگەیاندنی مەرگی مرۆڤ و دژایەتی زانست!
بۆدیارد لە 1978پێشبینی کۆتایی مێژوو دەکات و پێی وایە (ڕووداوی زۆر ڕاستەقینەیە)وەك سەرئەنجامی گەشەی قەیرانەاوی کۆمەڵگەی مۆدێرنەیە کە چیتر لەکۆتاییدا ڕێگە بە دوارۆژ نادات.

لە کوردستانیش کۆمەڵێ(نێ- سەر)یش هەستان بە نووسین و بڵاوکردنی بەرهەمەکانیان بە بیروبۆچوونی(دەلەز، لیڤی شتراوس، بۆدیارد، لیوتار، فۆکۆ)کە لە نیتشە و هایدەگەر سەرچاوەیان وەرگرتووە و بەعەقڵی وێرانیان دوو دنیابینیان ئاڵتەکرد(بیری نیتشە و مارکسیزم) و مەعریفەتەکەیان ئەمە: عەقڵ، زانست، مارکسیزم، پێشکەوتن شەرعەتیان لەدەستداوە!
لە وتاری(Eine marxistische Kritik der „postmodernen

(Identitätslinken“ und des identitätspolitischen Antirassismus
ئاماژە دەکات بۆ دژایەتی پێستەمدژرنە بۆ مارکسیزم:
ناوزێاندنی مارکس و ئێنگڵس بۆ “ڕەگەزپەرستی ناشرین”
مارکسیزم هەموو پرسەکانی ڕەگەزپەرستی و سێکسیزم و تایبەتمەندییە شوناسییەکانی دیکە کە مرۆڤکان لەسەریان جیاکاری دەکرێن، تەنیا وەک “دژایەتی لاوەکی” لەپاڵ “دژایەتی سەرەکی” نێوان سەرمایە و کرێکاران ماماڵەی لەگەڵ دەکات.

(د) مارکسیزم “ئەرسەنتریک” و بەمجۆرە لە کۆتاییدا شێوازی بیرکردنەوەی ڕەگەزپەرستی و کۆلۆنیالیزم بەرهەم دەهێنێتەوە. بە بۆچوونی مارکس و ئێنگڵس، خۆکێی “باشووری جیهانی” تەنیا وەک قوربانییەکی پاسیڤی ئەو مێژووە دەردەکەون کە ئەورووپییەکان دروستیان کردووە. مارکسیزم بەهۆی یەرسەنتریزمی خۆیەوە، بەها گشتگیرەکانی ڕۆشنگەری دەخاتە سەر هەموو مرۆڤایەتی، لەبری ئەوەی ناسنامە “تایبەتمەندە” کولتوورییە جیاوازەکانی “ژێر ئەلتەرنەکان” لە باشووری جیهانیدا بناسێت. بەم شێوەیە مارکسیزم – ئاخر خۆی تێری پیاوە سپی پێستەکانی ئەورووپایە – شێوازی بیرکردنەوەی کۆلۆنیالیزم و باوکایەتی بەرهەم دەهێنێتەوە.[10]
(هـ) ناوزێاندنی مارکس و ئێنگڵس بۆ “ڕەگەزپەرستی ناشرین” – بە نموونە بۆهەی هەڵبژاردنی وشەکانیانەوە، کە هەندێکجار لە ڕوانگەی ئەمڕۆوە ڕەگەزپەرستانە، یان نۆکتەی درشت لە نامەنووسییە تایبەتەکانیاندا – تایبەتمەندییەکی تایبەتی نۆنەری لێکۆڵینەوەکانی دوای کۆلۆنیالیزم نییە ، بەڵام سەر بە دژە کەمنیستەکانی بەرژوازییە بە گشتی تەنکی باش.[11] کەواتە دەبێت هەموو مارکسیزم بە ڕەگەزپەرستی لەکاربخرێت؟
ئەم نووسینە دەکەم بەم پرسیارە: ئایا چەپ لە وڵاتی ئێمە چ سوودێك ببینێ لەم ڕەوتە؟

خۆشەویستیی لە زەمانی

کۆلیرادا.. ئەردۆغان عەبدوڵا

ڕۆمانی خۆشەویستیی لە زەمانی کۆلیرادا، یەکێکە لە شاکارە جوانەکانی ئەدەبیاتی جیهان. کاتێك لە ئەمانیا بووم، بەلامەوە سەیر بوو بۆچی هێندە گرنگی بە گابرێل گارسیا ماركیز و ڕۆمانی خۆشەویستی لە زەمانی کۆلیرادا دەدەن. منیش زۆر دەمێك بوو حەزم دەکرد بیخوێنمەوە. دیارە ئەم ڕۆمانە بۆ چەندین زمانی جیهانی وەرگێڕاوە و بە یەکێك لە 100 ڕۆمانە مەزنەکەی ئەدەبیاتی جیهان دادەنرێت. جگە لەوەش کراوەتە فیلم، کە یەکێك بووە لە فیلمە سەرکەوتووەکانی جیهان.

بە سوپاسەوە هاوڕێی هێژام محەمەد کەریم، ساڵی 2016 ئەم ڕۆمانە جوانەی پێشکەش کردم کە ماوەیەکی زۆر خەریکی وەرگێڕانی بووە، یەکێکیشە لە کارە جوانەکانی بواری وەرگێڕان. ڕۆمانەکە لە 460 لاپەڕەی قەبارە گەورە پێکدێت و دەزگای جەمال عیرفان چاپی دووەمی کردووە، بە کوردییەکی جوان وەریگێڕاوە. دیارە لە هەموو جیهاندا لێکۆڵینەوەی زۆر لەبارەی ئەم ڕۆمانەوە کراوە، هیچ ڕۆمان و بەرهەمێکی تری ماركیزیش، هێندەی ئەم ڕۆمانەی قسەی لەبارەوە نەکراوە.

لێرەدا پێم خۆشە منیش چەند سەرەقەڵەمێکم لەبارەی ئەم ڕۆمانە جوانەوە بنووسم، بەو هیوایەی تیشکێك بخەمەتە سەر ئەم ڕۆمانە و کەمێك زانیاریش پێشکەش بەو خوێنەرە هێژایانە بکەم، کە هێشتا نەیانخوێندۆتەوە.

ناوەڕۆك

هەر لەناوەکەیەوە خوێنەر ڕووبەڕووی دوو شتی سەرەکی دەبێتەوە. یەکەمیان: خۆشەویستی. دووەمیان: نەخۆشی کۆلێرایە. یەکەمیان واتە" خۆشەویستی" پانتایی گەورەی تەواوی ڕۆمانەکە داگیردەکات. لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدە تا سەرەتاکانی سەدەی بیستەم، لە ئەمریکای لاتیندا، چیرۆکی خۆشەویستی جوان و گەورە لەدایك دەبێت، لەکاتێکیشدا تارمایی جەنگ و نەخۆشی کۆلێرا بەسەر تەواوی وڵاتەکانیدا زاڵە. لێرەدا نووسەر دەیەوێت بڵێت، کە هێز و توانای خۆشەویستی لەبن نەهاتووە و دەتوانێت لە خراپترین و ناخۆشترین سات و شوێنیشدا، بە جوانترین شێوە لەدایك بێت.

فلۆرینتۆ ئەریزا کۆکی هەرزەکاری هەژارە لە فەرمانگەی تەلەگراف

کار دەکات، مەلی عیشقی بەسەر کچێکەیەکی جوان و دەوڵەمەندی شارەکەوە دەنیشتەوە، کە ئەویش فڕمینا دازایە. ماوەیەك خۆشەویستی ئەم دوو گەنجە بەردەوام دەبێت، بەڵام پاشان باوکی نامەیەکی دڵداری کچەکەی دەدزێتەوە، ئەویش کەسێکی ستەمکار و تووڕە بووە. کاتێك بەمە دەزانێت خوشکەکەشی سزا دەدات، چونکە ئاگادار بووە و ئەم راستییەی لەو شاردۆتەوە، بۆیە لە ماڵ دەری دەکات. پاشان کچەکەشی سزا دەدات و دەیبات بۆ گوندێکی دوورە دەست. بەڵام فلۆرینتۆ، بەوپەڕی دڵسۆزییەوە پارێزگاری لە خۆشەویستییەکەی دەکات و ژن ناهێنێت و چاوەڕێی دڵدارەکەی دەکات. پاش ماوەیەك فڕمینا شوو بە پزیشکێکی ناودار دەکات و ژیانی هاوسەری پێکدێنێت، کوڕ وکچێکی لێ دەبێت. پاش چەندین ساڵ لەگەڵ ئەم پزیشکە ئاشتیانە پێکەوە دەژین، هەتا ڕۆژێکیان مەردەکەی لەسەر پەیژەیەکەوە دەکەوێتە خوارەوە و دەمرێت. لە مەراسیمی بەخاك سپاردنەکەیدا، دووبارە فلۆرینتۆی کۆنە خۆشەویستی پەیدا دەبێتەوە و داوای لێدەکات کە لاپەڕە کۆنەکانی پێشوو هەڵبدەنەوە و ببنە هاوسەری یەکتری. فڕمینا لەو کاتەدا زۆر تووڕە دەبێت، بەڵام دواتر کە دەگەڕێتەوە ماڵەوە، لە ناخیدا هەست بە ژیانەوەی خۆشەویستی کۆنەکەی دەکات و رازی دەبێت. لێرەشدا کچەکەی دژی دەوەستێتەوە و دەبێتە ڕێگر لێی، بەڵام کوڕەکەی رازی دەبێت. دواجار پێکەوە سواری کەشتییەك دەبن و بەناو دەریادا سەفەر دەکەن و دوای 52 ساڵ بە یەکتری دەگەن و دەیانەوێت لە ڕێگەی سیحری خۆشەویستییەوە، دژی پیری بجەنگن، ئەمەش کۆتایی ڕۆمانەکەیە.

دیارە ئەم ڕۆمانە پێیەتی لە دیمەنی جوان، کە هەستی مرۆیی تێیدا زاڵە بەتایبەتی خۆشەویستی. لە هەمووشی جوانتر شێوازی نووسینەکەیەتی.

شێوازی نووسین

لە پەنا ناوەڕۆکە جوان و سیحر ئامێزەکەیدا، شێوازی نووسینەکەی، خاڵێکی بەهێز و سەرنجراکێشی ئەم ڕۆمانەیە. نووسەر لە ڕێگەی فلاشباکەوە، وردە وردە باسی ڕووداوەکانی ڕۆمانەکە دەکات. سەرەتا لە مردنی مەردەکەی فڕمیناوە دەست پێدەکات و پاشان یارییەکی جوان بە زەمەن و شوێنەکان دەکات، لە ڕێگەی کردنەوەی گرێ کوێرەکانی ڕۆمانەکەوە، خوێنەر بە ڕۆمانەکەوە دەبەستێتەوە. جگە لەوەش نووسەر توانایەکی ئەجگار سەیر و بەهێزی هەبووە لە گێڕانەوەی ڕووداوە خۆش و ناخۆشەکانی ڕۆمانەکە. لەم ڕۆمانەشدا میتۆدی " ماکی ریالیزم= واقیعی سیحرایی" زۆر بە جوانی

بەکارهێناوە، بەتایبەتی لەکاتی باسکردنی چیرۆکی خۆشەویستیی فلۆرینتۆ و فەرمیناوە. جگە لەوەش لەکاتی باسکردنی نەخۆشی کۆلێرادا، وەکو کامەرامانێکی دیمەنە تراژیدییەکانی گواستۆتەوە، وا هەست دەکەیت کە سەیری فیلمێکی دۆکیومێنتاری دەکەیت، لەمەشدا نووسەر شێوازی رۆژنامەوانی بەکارهێناوە.

خۆشەویستی

وەکو پێشتریش وتم، خۆشەویستی دەبێتە بابەتی سەرەکی ئەم رۆمانە، هەروەها دەشبێتە مەیدانێکی سەرەکی بۆ تەواوی رۆمانەکە. لێرەدا نووسەر دەیەوێت کۆمەڵێك پەیامی گرنگ بە خوێنەر بدات. لە سەرەتادا پێمان دەڵێت: خۆشەویستی هیچ سنووركی کۆمەڵایەتی نازانێت، هەروەها هەژاری و دەوڵەمەندیش هیچ ڕێگیان نییە. دواتریش هەنگاو بەرەو خاڵێکی گرنگ دەبات و باس لە تەمەن و پیری دەکات، دووبارە نووسەر پێمان دەڵێت، کە خۆشەویستی پەیوەندی بە پیری و گەنجییەوە نییە، بگرە خۆشەویستی توانا و هێزیکی بێسنوور و بەردەوامی هەیە.

نووسەر دەڵێت: خۆشەویستی لە هەموو کاتێك و لە هەموو جێگایەکدا هەر خۆشەویستییە و خۆشەویستی هەتا لە مەرگ نزیك بێتەوە سەقامگیرتر و تۆکمەتر دەبێت.ل456

پاشان باس لە قوربانیدان دەکات و لەزاری فلۆرینتۆوە دەڵێت:
چ شانازییەك لەوە گەورەتر مرۆڤ لە پێناوی خۆشەویستیدا بمرێت.ل110

لێرەدا نووسەر پێمان دەڵێت هەرچەندە خۆشەویستی هەڵگری پەیامێکی زیندەستییە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا هەڵگری پەیامێکی مەرگدەستییشە.

کۆلێرا

بابەتێکی گرنگی تر مەسەلەی نەخۆشی کۆلێرایە، لە سەردەمەکانی پێشوودا ئەم نەخۆشییە وەکو چەکێکی کۆمەکوژی پەلاماری کۆمەڵگەکانی داوە. نووسەر لەمەشدا باسی ئەو کارەساتە گەورەیە دەکات کە لە سەدەی نۆزدەدا بەسەر ئەمریکای لاتیندا هاتووە، ئەویش لە دەرەنجامی بڵاوبوونەوە نەخۆشی کۆلێرایە. لەمەدا نووسەر زیاتر وەکو ڕۆژنامەنووسێك دەرکەوتووە، قەڵەمەکەی کردۆتەوە کامێرایەکی زیندوو، وێنەی ئەو دیمەنە تراژیدیانەمان بۆ دەگرێت، کە لەو کاتەدا بەسەر خەڵکی ئەمریکای لاتیندا هاتووە. نابێت ئەوەشمان لەبیربچێت کە پێشتر مارکیز کاری ڕۆژنامەنووسی کردووە.

دواتریش دەڵێت:

“لەگەڵ هاتنی هەفتەی سێیەمدا، سەراپای هەیوانی دەری (سانتا کلارا) ی پیرۆز تا قەراغی سپیدارەکان پڕ بوو لە گۆڵ و ناچاربوون باخی میوەی ئەنجومەن بەکاربێنن بۆ ناشتنی تەرم کە رووبەرەکەی دوو ئەوەندەی گۆڕستانێکی ئاسایی دەبوو. لەوێدا قەبرەکانیان هێندە قووڵ هەڵکەندبوو، مردووەکان بەبێ تابووت بە سێ ریز لەسەریەك بنێژن، بەڵام ئەم کارەش نەدەکرا درێژەی پێبدرێت لەبەرئەوەی قەراغی گۆڕەکان وەکو ئیسفنجی لێهاتبوو بەپێ خستنەسەری، خوێنی پیس و بۆگەنی دەدەڕاند. ل147”

لەمەدا نووسەر زیاتر پشتی بە میتۆدی سروشتگەرایی ئێمیل زۆلا بەستووە، بەمشێوەیەش توانیویەتی دیمەنەکە پڕاوپڕ بۆ خوێنەر بگوازێتەوە، کە ئەمەش هێندەی تر ڕۆمانەکەی بەهێز کردووە.

پیریی

خاڵێکی گرنگتر، کە نووسەر پانتایی باشی بۆ داناوە، پەیوەندی بە مەسەلەی پیرییەوە هەیە. لەمەدا نووسەر بە پێی سەلیقەی خۆی، قسەی لەبارەی پیرییەوە کردووە.

فلۆرینتۆ هەستی دەکرد، پیریی ئەو، لافاوێکی پڕ جۆش و خرۆش نییە، بەکو چاوگێکی گەورەیە دڵۆپ دڵۆپ یادەوەری لێدەتکێت و وشکدەبێت. لێزانیی و زیرەکی پەرپووت دەبوو، متانەی پێنەدەکرا، دوای چەندین ڕۆژ خووگرتنەوە بە دەوەری ڤێلای لامانگادا، لەوە تێگەیشت کە شێوازەکانی سەردەمی گەنجی هەرگیز ناتوانن ئەو دەرگایانە بشکێنن کە پرسە کۆمی دابوون. ل393

جێگەی ئاماژەیە مارکیز لە کۆتاییی تەمەنیدا تووشی نەخۆشی زەهایمەر بوو، ڕۆژنامەیەکی ئەمانیش بە مانشێتی گەورە نووسیبووی” خۆشەویستی لەزەمەنی زەهایمەردا.”

وەزعی سیاسی

نووسەر لەپەنا خۆشەویستییدا باسی ژیان سیاسی ئەو ناوچەیە دەکات و تیشك دەخاتە سەر مەسەلەی هەژاریی و دەوڵەمەندیی و جیاوازی چینایەتی.

“عەرەبانەکە بەناو ڕەشاوی شەقامەکاندا بە خوار و خێچی کەوتەڕێ، ئەو جێگایەی کە سیسارکە کەچەڵەکان لەسەر پاشاوەی قەسابخانەکان شەیان دەکرد، کە دەتوت نێچیرێکی تازەیە و یەکەم خزاوی دەریا خستوویەتییە کەنارەوە. بەپێچەوانەوە شاری مەسئولەکانەوە کە

خانووەکانیان لە بەرد دروستکرا بوون، خانووەکانی ئەرە لە پارچە تەختە دروستکرا بوون لە هەچوونی گواوی زەابە سەر بەتاەکان دەیپاراستن کە میراتی ئیسپانییەکان بوو. هەموو شتێ بانی نەگبەتی لێدەهات و هەموو شونێ وەکو کاولە دەهاتە بەرچاو.ل24

دواتریش دەەت

سەەرای تێپەبوونی نیو سەدە بەسەر ژیانی سەربەخێیدا، وات هشتا یەك رۆژ ئاشتی راستەقینەی بەخێیەوە نەدیبوو.ل 99

دوا قسە

بەدنیاییەوە ئەم رمانە قسەی زر هەدەگرت و لە جیهانیشدا لکەینەوەی زری لەبارەوە کراوە، ئەمەش لەبەرئەوەی نووسەر توانیویەتی کەمەك بابەتی فیکریی و فەلسەفی و ئەدەبی گرنگ لەم رمانەدا کبکاتەوە و بەشوازکی جوانی ئەدەبیش، پشکەشی خونەرانی جیهانی بکات.
لرەدا جگەی خیەتی دەستخشی لە محەمەد کەریم بکەم و هیوای کار و بەرهەمی جوانتری بێ دەخوازم.

ئردەان عبدوەا

سەرچاوە:
گابریل گارسیا مارکیز. خشەویستیی لە زەمانی کلرادا. لە فارسییەوە: محەمەد کەریم. چاپی دووەم. سلمانی. 2016.

www.annajah.net///
///www.almrsal.com

خوندنەوەیەك بۆ چیرۆکی (خونی پیاوکی گلێ)ی

دستۆفسکی.. ناوی حەسەن

(کتێبێکی دستۆفسکی یە ، ئەم کتێبە Notes From Ander Ground) چەند چیرۆکێکی لە خۆ گرتووە ، یەکێک لەوانە (خەونی پیاوێکی گەلەحە) یە . یەان خەونی پیاوێکی گاڵتەجاڕ . چونکە وشەی (Ridiculous) بە مانای گەلەحە دێت و بە مانای گاڵتەجاریش دێت بۆم ، من بە ناونیشانی ئەم چیرۆکە گەلەحە بە شیاوتر دەزانم . کاتێک لە خوێندنەوەی چیرۆکەکان بووم‌وە ، چیرۆکی خەونی پیاوێکی گەلەحە لە هەموو چیرۆکەکانی تر زیاتر سەرنجی ڕاکێشام و تووشی ڕامانێکی قووڵی کردم . دیارە دستۆفسکی بە ڕامانکانی (برایانی کارامازۆف و تاوان و سزا) وە ناوبانگی دەرکردووە و یەکێک لەو نووسەرە زیندووانەی کەوا ، مەژوو بە هەمیشە بە زیندوویی باسی دەکات . لەگەڵ ئەوەش هەر یەکێک لەم چیرۆکانە لە ئاستی ڕامانکانی (برایانی کارامازۆف و تاوان و سزا) دان . دیارە من بەخەم لە سەرەتای هەشتاکانەوە لە ڕەگەی ڕەمانی (شەوە سپیەکان) ەوە ، بە دونیای دستۆفسکی ئاشنابووم و پێی سەرسام بووم . لە شەوە سپیەکانەوە فێربووم ، لە پاڵ شیعر و چیرۆک ، ڕەمانیشم خۆش بوە ..! (خەونی پیاوێکی گەلەحە) بە بەوای من ، چ ناونیشانێکی چ ناوەڕۆکێکی چەندین خوێندنەوەی جیاوجیا هەڵدەگرێ . چونکە مەدلوولەکان هەندێ قووڵ و پڕ واتان ، هەر لە دەسپێکی چیرۆکەکە تا کۆتاییەکەی خوێنەر حەپەساو دەکات . بەرلەوەی بچمە نێو خوێندنەوە و ڕەچوون بە نێو ڕەگ و ڕیشە و کەانە پڕچاوپڕجەکانی چیرۆکەکە ، دەمەوێت ئەوە بڵێم کەوا ، ئۆگەر (چارلز دیکنز) لە ڕەمانی (دەڤید کۆپەرفیلد) دا ، وێنەی منداڵی خۆی کێشابێ و ژیانی پڕ مەینەت و ناسەریەکانی خۆی لەم ڕەماندا بەرجەستەکرد بێ ، ئەوا بە دڵنیاییەوە دەتوانین بڵێین ، کەوا دستۆفسکی ش لەم چیرۆکەیدا ، وێنەی خۆی و بیرکردنەوە و تەوانینەکانی خۆی زەر بلیمەتانە لە دەقەکی هامەنی و جواندا خستەتە ڕوو . من بەخەم لە سەرەتای چیرۆکەکە تا کۆتاییەکەی هەستم دەکرد ، لەگەڵ پیاوێکی گۆردام یان لەگەڵ فێلەسوف و بیرمەندێکی گۆردام ..! وام هەست دەکرد ، لەگەڵ کەسێک دام دەکرە شەرم لە تواناکانی بکەی .. موعجیزەیەکی سێر و سەمەرە ، خاوەن دونیایەکی پڕاوپڕ لە نهێنی و پڕاوپڕ لە گەشە و کەڵەن و قوژبنی تاریک ..! بەمانایەک ، ئۆگەر بمانەوێت بەدوای خۆشی و لەزەتکانی ژیاندا بگەڕێین لە هەمانکاتدا ، مانایەکمان دەست بکەوێت بە بوون و بەهاکانی جوانی ، پێویستمان بەوەیە (ئەو گەشە و کەڵەن و قوژبنە تاریکانەی نێو دونیای

نووسینەکانی دەستەفسکی هوونەک بکەینەوە و لێیان بڕوانین ..!) .
(خەونی پیاوێکی گەلەک) .. هەر لەسەرەتاوە گەورەترین پرسیار لە پشت زاراوەی گەلەک لەلای خوێنەر دروستدەکات . لە پشت ئەم زاراوەیە ، کێشە و تەنگژەکان خەیان هووت دەکەنەوە ، ئەم حاڵەتە وا لە خوێنەر دەکات بە چەشنێکی زیاتر و بە تامەزرۆییەکی زیاترەوە ، بەرەو ناواخنی چیرۆکەکە بچێ ، هەر بەم شاگەشکەییەوە خوێنەر واز لە مانا هووتەکەی گەلەک دێنێت و بەدوای مانا شاراوەکانیدا دەگەڕێت بەگام ، دەستەفسکی زۆر لەزانانە ئەم زاراوەیەی هەڵبژاردووە بۆ ناونیشانی چیرۆکەکەی . مەبەستێتی ، لە پشت ماناکانی گەلەوە بۆ خوێنەر بڵێ / ژیانێک پڕاوپڕ بێت لە جیاوازی و هیچ بۆها و پیرۆزیەک و هێزێک بۆ مرۆڤەکان بە هەوا نەبینرێ ، مرۆڤەکان بۆ هەمیشە کێلە و زەلیل بن ، ئیدی ئەمجۆرە ژیانە لە گەلەیی زێتر هیچی تر نییە ..! ئاخر مرۆڤ بۆ ئەوە دروست نەبووە کە تەنها بۆ پەیداکردنی پارووە نانێک ئامادەبێت هەموو کێشەکان و تەنانەت مەرگی خۆشی ببەخشێت ..! یان لە هەموو ئەوشتانە بەبەش بێت کە بزە دەهێننە سەر لەوان و فەرامۆشی بە هەڕ و جوانیەکانی سروشت دەبەخشن ..! ئاخر گەر مرۆڤ لە گەرمەی خۆشیەکانیدا نەتوانێت بە ئازادی گەرانەکانی بچێ ، بە هەوانەوەی ناسەریەکان و بەتاکەکردنەوەی خود ، دەبێتە کائینێکی بەبەها و مردوو ..! شتێکی هوون و ئاشکرایە ، لەو کەمگە چینایەتیە پێ چەوساندنەوەی کە دەستەفسکی لەم چیرۆکەیدا وێنەی کێشاوە ، مرۆڤەکانی خواروو چینی خواپێداوەکان دەبە بە هەتاهەتایە هەر قەشمەر و گەلەک و زەلیل بن ..! نابێت هیچ ناسنامەیەکی مرۆڤانەیان هەبێت . شایستە بوون هەتا مردن سەرگەردان و داماو لەسەر شەستەکاندا بخوون ، سواڵ بکەن ، لەنێو جەنجالیەتی هەراوزەنای ئاوازە ناشازەکانی مەرگی شنەیدا بە ونبوویی بمێننەوە . وەک چۆن " بەرتڵد برێخت " لە شانۆگەریەکانیدا ،هەوڵی ئەوە دەدا ، بریەن و ژان و کێشە کۆمەڵایەتیەکان و مەینەتیەکانی مرۆڤ بخاتە بەردەم بینەر و لەهەمانکاتدا ، ئەوە لە مەشکی بینەر بجەبهێنێ (گەر مرۆڤ لە هەوە و کێشەکانی بەردەوام بێت ، دەتوانێت وەڵام بە کێشەکانی بداتەوە و چارەسەریان بکات ..!) هەر بۆیە لە شەوازی برێختی دا ، دیواری چوارەم لە نێوان ئەکتەر و بینەر نامینێت . وەک ئەوەی بینەریش بەشدار بێت لە نمایشەکاندا ..!) .
دەستەفسکی لەم چیرۆکەیدا ، سەخافەتەکانی دونیای سەرمایەداریمان بە هەستم دەکات . دونیایەکی تەواو جیاواز ، دونیایەک کە تیایدا هیچ خێشویستیەک لە نەوان مرۆڤەکاندا نییە ، مرۆڤەکان تەریک و دابەراوانە ، لە کونجی ژوورە تاریکەکان لە گەشە تەنهاییەکاندا

بەئاگا لە یەکتری دژین و دەمرن ..! بە مانایەک دونیایەکی بە ڕح ، بە هەست ، بە هەناسە ، دونیایەکی نەخشەندراو بە کەمدیایەکی تووڕەهات و پڕوپووچ ، بەبەها و بە ناوەڕۆک ..! لەلایەکی تروە ، وەسفی دونیایەکی ترمان بە دەکات دونیایەک کە تیایدا ، مرۆڤکان لە نەو کەرنەڤالی خۆشویستی هەناسە دەدەن و دژین . پاوپە بە مانای خۆشویستی هەموو یەکتریان خۆشدەوە .. خۆشویستی و پەکەوەیی ، سیماو شوناسی ئەم کەمەگایەیە . بەیەکەوە گرانیە بەسەزەکانی ژیان دەبەنەوە ، بە یەکەوە پەکی شەابی ئازادی و ڕۆهایی هەدەدەن ..! دەستەفسکی لەم ژیانە ئارام و هەمن و سەرفرازییە ناو دەبات بە بەهەشت . بەڵام بەهەشتەکی واقیعی ، بەهەشتەک لە سەر زەمین و باوەشنکراو بە هەناسەکانی مرۆڤ ..! ئەم بەهەشتە لەسەر ئەستێرەیەکی تری ئەو کەونەیە ، کابرای گەلەحە ڕچووە بۆنەو خەونەکی خۆشەوە دەیەوە پەی بە نهێنیە پە ترسەکانی مردن ببات .. دەیەوە وەرزەکانی مردنیش تاقی بکاتەوە و لە دەرگای ئەو تاسە و خەزگانەش بدات ، کە بریندە حەستێتیەکانی مرۆڤ ساەڕژ دەکەن . بە هەی سەفەری خەونەوە لە جەگە و ەگە و هاومەلەکتیەکانی خەی دوور دەکەوتەوە ، لەوەندەڕەش هەر مرۆڤکی ماندووە ، هەر سادە و ساکار و دە پە بزەیە ، هەمیشە دەی بە مرۆڤکانی لای خەیان لەدەدا و بیریان دەکات . ئارەزووی ئەوە دەکات بگەەتەوە لایان ، کە بەرەو بەهەشت دەەن بەهەشتەکە دوورە و لەسەر ئەستێرەیەکی تر .. لە ەگادا کەمەە ئەستێرەیەک دەبیندرەن و دەدروشنەوە ..! بە بەوای من ئەو وەنانە ئەوە دەگەیەنن (گەەینی دونیا و گەیشتن بە ژیانەکی باشتر) کارەکی هەندە ئاسان نییە .. پەویستی بە هەوە و تەکەشانی زەر و قوربانیدان هەیە ، دالەکانی (دووری ، مردن ، ئەستێرە ، خەون) ئەم مەبەستانە دەپەکن کە باسم کردوون . بەمانایەک ، هیچ شتەک مەحاە نیە لەبەردەم تەکەشانکانی مرۆڤ ، هەرچەندە قوربانیەکان گەورەش بن ..! لە ئاکامدا ئاسەیەکی گەش و ەوون دەخاتە بەردەم مرۆڤکان . دەکرە وەنەی دروشانەوەی ئەستێرەکان نیشاندەر و موژدەبەخشی گەیشتن بەم دونیایە جوانە بەت .. چەند شکەماندیە بە نووسەر بەم مەبەستە پیرەزەوە بنووسە و قەەمەکەی ببەت بە گەشترین مەم بە ەوونا ککردنەوەی ەگا تاریکەکانی بەردەم ئامانجە گەورەکان ..! " مەکسیم گەەکە) لە کتەبی (هەدەفی ئەدەبیات) باس لە جەگە و ەگەی نووسەر و ئامانجی نووسین دەکات . نووسەران لە ئاستەکی زەر بەرز دەبینەت ، بەرز تا ئاستی پەیامبەر ..! واتە نووسەر و پەیامبەر دوو مرۆڤن بە کەمەگە دەئاخڤن .. ەژانە خەک چاوەوانی پەیامەکانیان دەکات . هەوەدەدن لەەگەی پەیامەکانیان مرۆڤ بەرەو ەزگاری و بەرەو ئامانج و ئومەدەکانیان

بەن . جیاوازی نووسەر و پەیامبەرکان لەسەرچاوەی وەحی و ئیلهامەکانیانەن ، سەرچاوەی وەحی و ئیلهامی پەیامبەرکان لە سەرچاوەیەکی ون و خالقکی نادیارەوەیە . بەڵام ، وەحی و ئیلهامی نووسەران لەنێو ئێش و ئازار و مەینەت و خولیا بەرزەکانی مرۆڤایەتیەوەیە ..! واتە سەرچاوەیەکی واقعی و دیار و هەستپێکراو ..! ئەم دونیا جوانەی دەستەفسکی وێنەی کێشاوە ، ئەڵتەرناتیڤی ئەو دونیا واقیعیە پەاوپێ لە کێشەو ڕق و قینە و گۆشەگیرییەی سەردەمە ، کە مرۆڤەکان لەبەر ئەنجامی ناسەری مەینەتیەکانیان لە نێو خۆن و خەزگەکانیان وێنەی ئەڵتەرناتیڤەکەیان کێشاوە و ئەویش دونیایەکی باشتری بە چین و چۆوساندنەوەیە . بە مانایەک ، ئەو بەهەشتەی دەستەفسکی لە چیرۆکەکەی وێنەی کێشاوە . ئەم خۆنە بۆتە بەشێک لە بیرکردنەوە و ئومێد و لەنێو ووبەری نەستیان شوێنکی فراوانی داگیر کردووە . زەحمەتیی نیە ئەگەر بڵێم ، " مارکس و ئەنجلس " بە نووسینی هەموو بەرگەکانی کاپیتال و نووسینەکانی تریان ، وەک ڕۆخنە لە هیگڵ و فیورباخ و سۆشیالیستە تەباویەکان و ڕۆخنە لە بەرنامەی گۆتە و ئایدیەلۆژی ئەڵمانی و .. بەم هەموو کارە گەورانەوە هەر ئەو مەبەستیان پێکاوە کە دەستەفسکی لەم چیرۆکەیدا پێکاویەتی ..! دیارە مەبەستم ئەوە نیە لە بەهای ئیشکانی مارکس و ئەنجلس کەم بکەمەوە بەڵام ، مەبەستمە ئەوکارەی دەستەفسکی بەرز بنرخێنم . لەگەڵ ئەوەشدا دڵنیام نووسینەکانی مارکس و ئەنجلس یارمەتیدەر و سەرچاوەیەکی گرنگ بەسوود بوونە بۆ بەرهەمهێنانی ئەم چیرۆکەی دەستەفسکی ..!

دەستەفسکی لەم چیرۆکەیدا ، خەشویستی نەوان مرۆڤکان ، بە بنەڕەتیترین بگرە هەکارەکی پێشمەرج بۆ خەشی و حەزوئارەزووەکانی هەر کەمەگەیەکی ئارام و خەشبەخت داناوە . بەمانایەک ژیان بەبێ خەشویستی (گەلەیی و مردنە) مرۆڤ پێنا بۆ کوشتنی خۆی ببات گەلەک باشترە ..! بەمانای لە کەمەگەیەکی بۆ خەشویستی ، مردن سەرفرازترە لە بوون ..! ئەوتا لە شوێنک پەمان دەبێت (خەکت خەش بوێت وەک ئەوەی چۆن خۆت خەش دەوێ ..!) لە سیاقی مانای ئەو هەستیە و ناونیشانی چیرۆکەکە ، هەست بە وێنەیکی پرادەکسی دەکەین بەمانایەک ، دوو حاڵەتی دژ بەیەک لە چوارچێوەی یەک هەستدا یان دەقەکدا ، ئاخر گەلەیەک کە هەموو کەمەگەکان ڕەز و حوکمەتکیان بۆ قایل نیە و هەمیشە بۆ گاتەجار و گەلەسەیری دەکەن ، پێی پەدەکەنن ، لە ئەنجامی تووڕەهاترین و نزمترین ئاستی ژیانی خۆیدا ، لەپێی گۆشەگیری و تەنیاییدا ، تا ئاستی ئەوەی مەرگ بە ئاوات بخوازێت یان لە هەوەی کوشتنی خۆی دا بێت . کەچی ،خۆنکانی ئەم گەلەیە دونیایەکی تەواو پێچەوانەی ئەم پێناسەیەی سەرەوەیە ..!

وەک مرۆڤکی ڕزگاربەخش هەوە دەدات ، لە موسیبەتکان ڕزگارمان بکات و دونیایەکی نەخشەندراو بە ئومێد و ئارەزووکانمانەوە . دونیایەکی هەوتەریب لەگەل خەونە جوانەکان و پیرەزی مرۆڤایەتی دەخاتە بەردەممان . هەر لەرەوە پرسیار و گرێی وێنە پارادۆکسیکەمان مانا پەیدا دەکەن . یان دیمەنێکی تر کە مرۆڤ تووشی سەرسامی دەکات ئەوپەڕی بەسنووری لێنەو خەیاڵ و ئەندێشە و بیرکردنەوەکانی کابرای گەلەک پیرەزە و کائینێکی پڕ بەهایە . بەیە لە کاتی دوورکەوتنەوە دێی بەیان لەدەدا و ئومێدی ژیانێکی باشتریان بە دەخوازێ و هەمووپانی خشدەوە ، بە ئەوانشەوە کە گاتەیان پەدەکرد و پێی پەدەکەنین ..! ئەمەش ەک هەمان ئەو وێنەیە کە " لیف تەلستۆی " لە چیەکی (کەچی هەتا هەتایی) دا وێنەی کێشاوە . لە هەردوو چیەکەکە وا هەست دەکەی ، مرۆڤ شایستە بە هەموو پیرەزیەک و ەزێ و خشەویستیەکە ، ئەم ەسەنیەتی و بنەەتی بوونە بە مرۆڤ دەگەیتەوە . هەر لەم چیەکەدا ، واتە لە (خەونی پیاوەکی گەلەک) دا ، دووجار پەکەنین دەبیندرێ یەکەکیان ، لە پشت مەدلوولەکانی زاراوەی گەلەوە کە لەنەو کێشکە ازاوەکانی خواپەداوەکان دەبیسترێ ..! پەکەنینێکی بەمانا ، مردوو ، نامە بە پیرەزی و بەهاکانی مرۆڤ ، نامە بە جوانیەکانی سروشت و وخسارە ئیرەسیەکەی خشەویستی ، نامە بە خەون و خەیاەکانی مرۆڤ ..! پەکەنینێکی تر ، لە پشت مەدلوولەکانی خشەویستیەوە دەبیندرێ ، کە لەژێر کەپر و دەوارە شەکانی ئەو خەانەوە دەبیسترێ ، کە لەم دونیایە نایەکسانەدا فەدراونەتە کەنارەوە و خواپەداوەکان پێیان دەەن گەلەک ..! پەکەنینێک کە لەناخی ناخەوەی استی و پاکی و بەرائەت و سەزی مرۆڤکان هەلقوابە ، پەکەنینێک هاووجوت لەگەە جوانیەکانی گوە و گەرانیەکانی ووبار و تریفە ئومێدبەخشەکانی باران ..! شتێکی تر لەم چیەکەدا دەکرێ باسی بکەین ، ئەویش (خەون) ە .. کە وەک کردارێکی ئامانجدار ، بە گەیشتن بە ترۆپکی مەبەستەکان بەکارهاتووە . بە مانا فرەیدیەکەی ، دەستەفسکی لە ەگەی کرداری خەونەوە توانیویەتی بە نەو ووبارە نەستیەکان ەبچڕ و لاپەەی غەریزە چەپەندراوەکان هەەبداتەوە و لەوەدا ، ئاوات و هەقیە تاز لەسەر نیشتووەکانی مرۆڤکان ببینێ . تاسەکانیان ، ازەکانیان ، عەشقەکانیان ، خەون بە داهاتوویان ، هەموو ئەمانە ببینێت . لە استیدا ئەم جوانکاری و ئەفراندنە لە بواری دەروونی و دەرخستنی استیە شاراوەکانی نەو ناخی مرۆڤ و شیەکردن و خوەندنەوەی دەمار بە دەماری حەزوو ئارەزووەکان ، من پەموایە ئەوە داهێنانێکی گەورەیە ، هەر ئەوەیە وایکردووە ، کە ئەم دەقە بە

هەتاهەتایە بە زیندوویی بمێنێتەوە .. لە کۆتایی چیرۆکەکەش دەستەفسکی ئەم مەبەستەشمان پێدەڵێ / کە ئەو دونیایە باشترەی بە بەهەشت ناوی بردووە دەکرێ مرۆڤەکان پێی بگەن .. بەڵام مەرج نیە وەک شتێکی ئەزەلی و ئەبەدی بمێنێتەوە ..! دەکرێ تەنگژەکان ، کێشەکان ، مردنەکان ، شەڕەکان ، گەلحەیەکان ،.. دووبارە دەست پێبکەنەوە و دیسان بە تەنگەکی تر و لە بەرگێکی تردا دووبارە ببنەوە ..!
کە ئەمەش فاکتێکە بە بەردەوامبوونی ژیان و مرۆڤ ..!

سەرچاوە :
Dostoyevsky
Notes From Under Ground
Anew Transistion with Afterword
By Andrew R.Macandrew

دووەمین کتێبی نووسەرو رۆژنامەنووس(ئاکۆ عەبدوڵا) چاپ و بڵاوکراوەو.. ئا: کامەران حاجی ئەلیاس

دووەمین کتێبی نووسەر (ئاکۆ عەبدوڵا)، بەناوی "هارمەنیا کەمەک ترپ لە جیهانی میوزیک "چاپ و بڵاوکراوەو
لەسەر ناوەڕۆکی کتێبەکەد ، نووسەر ئاکۆ عەبدوڵا دەڵێت "ئەو کتێبە هەوڵێکە بە چونە ناو مێژووی میوزیکی جیهانی و ئاشنابوون بژیان و بەرهەمکانی هەندێک لەترپکە دیارەکانی. ئەو ترپکانەی لەتەک سەختییەکانی ژیان و ئازارەکانی ناخ، بابەتی وەهایان داڕژت و ئامێرەکانیشیان وەها بە هێنا دەنگ تاکو ئاوازی جوان و شیرین دەربکەن و کار لەناخی مرۆڤ بکەن".
هەروەها دەڵێت" لەوتەی هەم حەزم لەهونەرە بەهەموو جۆرەکانییەو. هەوەمدا ببمە ژنیاری ئامێرێکی میوزیکی. ماوەیەکیش لەلای یەک

لەماوەستا چاکەکان مەشقم کرد. دوای ئەوەی بەو ئاواتە نەگەیشتم، کاتێک دەروازەی رۆژنامەنووسیم بەرووەدا کراوە، لەتەک نووسینی بابەتی دیکەی کەلتووری، لەو بوارەش هاوهەدا و کردم بە شوێنگرەوەی حەزەکەی ئەوسام. پوختە کە نەبوومە ژێنیار، توانیم ئەوە پشکەش بکەم کە لەپشتانە، بەو هیوایەی جێگەی خۆشحالی ئەوبێت".

لە کۆتایی دا نووسەرئاکۆ عەبدوڵڵا دەڵێت" هەوەم داوە، بەجیا ژیان و بەرهەمی میوزیکی بیست و چوار کەسایەتی دیاری ئەو بوارەی لەژێر وێنەی خۆیان و بەناونیشانی تایبەت بەپلە و پێگەیان لەبوارەکە بەسەرکردەتوە کە هەریەک لەوانە تروپکەکانی میوزیکی جیهانی. دەربارەی ژیانیان گرنگی تایبەتی بەو وەستگانە داون کە لەناویاندا کەسایەتی و هونەرمەندیان لەساتە هەستیارەکانی ژیاندا دەرکەوتووە. سەبارەت بە بەرهەمەکانیشان هەوەم داوە گرنگترین کارەکانیان و کاریگەریان بخوێنەر بناسێنم".

شایانی باسە لەتەک ئەو کەسایەتیانە نووسەر بەبابەتکی وەرگێڕاوی بەناونیشانی (هەش و داهێنانی میوزیکی) کتێبەکەی بەکۆتا گەیاندووە. وەک لەپراوێزەکەی ئاماژەی بە کردووە (لەبەر گرنگی ناوەرۆکەکەی بەباشی زانیوە کتێبەکەی پێ بەکۆتایی بگەیێنێ).

کتێبی "هارمۆنیا کۆمەڵێک تڕپ لە جیهانی میوزیک "بەتیراژی 500 دانە لەچاپخانەی ڕۆشنبیری سەر بەوەزارەتی ڕۆشنبیری، چاپی یەکەمی بەاوکراوەتوە.

لە بـــارەی نـەفـلـەتـــی (کچـەی خـوێـنـدەوار) کـەمـە دەدوێـم.. تـالار تاهیر

- بـەشی یـەکـەم :

لـە بارەی نـەفـلـەتی (کچـەی خـوێـنـدەوار) کـەمـە دەدوێـم .. نـەفـلـەتی (کچـەی خوێـنـدەوار) یـەکـێکـە لـە بـەرهـەمـە دانسقـە و کاریگـەرەکانی نوسـەر و شانـۆکار مامـۆستا (نیهاد جامی) ، کتـێبـێکی قـەبارە بچـووکـە ، بـەڵـام زۆرترێـن کـاریگـەر بـەسـەر خـوێـنـەرەوە جـە دەهـەڵـت ..!! ناوەرۆکی کتـێبـەکـە باس لـە چیرۆکی کچـێک ئـەکات کـە لـەسـەر زاری خـۆی کـە پـێـی دەڵـێـن " کچـەی خـوێـنـدەوار " کـە قوربـانی دەسـتی کـەسـانی نـەشـنـەبیری وەک (سالـح یاسـین)ی رۆمـانـنوس و (محمـود قـادر)ی شاعیر و (عـەزیـز ناسـر)ی شانـۆکارە، کـە بـە ناوی عـەشق و خـۆشـەویستی و زەواجـەوە فریوی ئـەدەن و دوای فراموشی ئـەکـەن ..

من کـە لـە خـوێـندنـەوەی ئـەم کتـێبـە بـومـەوە ئـەو وتـەیـەی ئـەلـبـەرد کامـەم بیرکـەوتـەوە کـە دەڵـێ: (کـەسـێک هـەر لـە بـنـەڕەتـە گـەمژە بـێت کتـێب ڕەشنـەبیری ناکات) ، لـەڕەدا مـەسـەلـەکـە هـەر ئـەوە نـیـیـە کـەمـێـک کـەس بـە نـاو نـەشـنـەبیریـەوە زەفـەر بـە کچـەی خـوێـنـدەوار ئـەبن ، بـەڵـکـو سـەیـرکـە ئـەوێـە خودی کچـەی خـوێـنـدەوار یـش بـەڕەو دونیـای مـەعریفـەت هـەنگاو دەنـێت کـەچی دەکـەوێـتـە داوی ئـەو کارە هـەڵـە بـەد ئـینسانیـیـەوە ، لـەمـەوە بـەمان دەڕ دەکـەوێـت نـەشـنـەبیر بیت یان نارەشنـەبیر لـە کـاتـیـدا تـە مرۆڤی ، نـەنگـە کـەمـێـک هـەستی وژدنـەر هـەبـە لـەبـابـەتی مـەعریفـە بـە دەڕ بـە لـەوانـیـش لـە بـابـەتی مـەعریفـەش بـەدەڕ نـابـە ، وەلـە نـەشـنـەبیرەکان تـەزە شارەزا و لـەزانانـە هـەنگاو دەنـێن بـە ئـەو بـابـەتانـە ..!! کاتـە نـاڵی بـە مـەستورە خانم دەڵـێت : مـەستورە کـە حـەسناو ئـەدبیـە حیسابـە هاتـە خـەوم ئـەمشـەو بـە چ نازێک و عیتابـە ، من باسی ئـەو ناکـەم ئـەم شیعرە غـەزڵـە یان ئـەرتیکیـە یاخود ئـەچـێتـە چـی قـالـبیکی شیعـریـیـەوە ، بـەڵـام ئـەگـەر هـەسـتـەکی وژدنـەر

نەبوایە بە جۆرێک لە جۆرەکان هەرگیز ئەم شیعرە بە ئەندازەی ئێستا لە دایک نەدەبوو ..!! ئەگەر کەسێک پێم بڵێ پێناسەی کتێب چییە؟ لەوەڵامدا دەڵێم: پردێکە لەم دیوی نەزانینەوە بۆ ئەو دیوی مەعریفەت ! هەنگۆ کچێی خوێندەر بە تەواوی بۆو پردێیە نەپڕیبێتەوە ، بەڵام لەڕێدا پرسیارێک دێتە ئاراوە .. باشە ئەو کەسانەی کە زەفەریان بە کچێی خوێندەر برد پێی نائەوترا ڕەشنبیر ؟ لە وەڵامدا دەڵێم : مەرج نییە کتێب هەموو کەسە ڕەشنبیر بکات وەک چۆن لە پێشودا ئاماژەمان بە وتەکەی ئەلبێرت کامۆدا کە دەڵێت : ((کەسێک هەر لە بنەڕەتدا ڕەشنبیر نەبێت کتێب ڕەشنبیری ناکات)) بە بەچوونی من دونیای کتێب و خوێندنەوەش هاوشێوەی دونیای عیبادەتە ، بە نموونە لە ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا هەیە لە پاڵ نوێژ و هەژوکێیدا درۆ و دزی و کاری خراپە ئەنجام دەدات واتە ، تا نییەتی گەرانکاری لە بووننی خەڵکنی هەزارەها نوێژ و ڕۆژوو ناگاتە ئەو تاقە نوێژەی کە بە ڕوح نییەتی گەڵانەوێت داوە بە لای خودا بەهەمان شێوەش لە دونیای کتێب و خوێندنەوەش خوێندنەوەی هەزارەها کتێب ناگاتە خوێندنەوە ئەو چۆن کتێبە کەمەی کە بە مەبەستی گەرانکاری خودی خێت ئەیخوێنیتەوە ڕاستە ڕەشنبیرەکان پێشەنگی گومەڵگان بەڵام ، مەرج نییە هەمیشە تەنیا پەند و ئامۆژگاری لە هەشنیرەکان وەر بگرین لە هەمانی "زەربای یەنانی" خودی زەربای یەنانی کەسێکی نارەشنبیر و لادێی ئەبە کەچی ئەو هاورێی کە لەگەڵی ئەبە کە پێی ئەڵێ "سەرەک" کەسێکی نوسەر و ڕەشنبیر ئەبە ئەگەر لە هەمانکە ورد بینەوە ئەوانەی پەند و ئامۆگاری لە هەفتار و گەفتاری زەربای یەنانیەوە وەرئەگرین بە پێچەوانەوە پەند و ئامۆژگاری لە هاورێکێیەوە وەرناگرین ، یاخود جاری وا هەیە دایکی شەهیدێک یاخود باوکی شەهیدێک نەخوێندەوارن ، بەڵام قسەی هەندە کاریگەر ئەکەن کە هیچ ئەدیب و نوسەرێک بە زمانی قەڵەمەکێیدا نەهاتووە ..!! نەقڵەتی کچێی خەنەر بە جۆرە لە جۆرەکان هەستی کچێنی بریندار کردم چونکە ، ئەو عەقلییەتە کۆنەی بیرخستمەوە کە لە دەر زەمانەوە کە کچ بە زەعیفە و لاواز لە قەڵەم دەدەن ، واتە کچ ناتوانێ ئاگای لە خێی بێت تەنانەت ئەگەر هەشنبیریش بێت ، بەڵام کچ دەتوانێت خێی ببێت بە فریادڕەسی خێی شەهرەزاد ئاسا شەرشی عەقلی بکا و ببێت بە فریادڕەسی کچانی دیکەش . وتەیەکی فەڵەنسی هەیە ئەڵێت : هەمیشە خێت فەری بەرامبەرکانت ئەکەی کە بچی شوێێک هەفتارت لەگەڵدا بکەن ! واتە تا خەمان هەگا بە

بەرامبەرکانمان خۆش نەکەین هەرگیز بە ئەبەد ناتوانن زەفەرمان پێ ببەن ..! ئەبە هەمیشە چرای هیوایەک بەهێنەوە بە رزگار بوون لە تاریکی و جەهالەت ، چونکە کەسە دواکەوتووکان ئەو دیارە بە چ ئاستێک لە ئافرەت دەوانن بکەم ، لەم بەندەدا کەسە ناشنبیرکانیش وەک کارکتەری سالح یاسینی کەمانبوس و محمود قادری شاعیر و عەزیز ناسری بەهەمانشێوە لە ئافرەت دەوانن ، نەفلەتی کچێی خوێنەر وەک کورد گوتەنی (ئەمیشم چوو ئەویشم چوو) بەڵام لە کۆتایی ئەم کتێبە بەم دەرکەوت کە چەن رەشنبیر بیت هەمیشە دەماری پیاوسالاری و نەرسالاری لە ناخی کەمەگای ئەمە بوونی هەر هەیە .

- (ماویەتی)

ئەوارانە.. ١٤.. سەردار جاف

ئەم ئەوارە چرپە چرپی دوای ڕەزان و لەنجە و سەما
حەوشەیەک دەبەتە جە حەری و بە دەم بزەیەکەوە
لەوقرچێی لەدە و لە کاروانما بە جەما
ئیدی هەستکان وەک دەمە و ئەوارە زەردزەرد دەچنەوە
لەودیویشەوە قریوکان هەڵپەکە دادبەستن بە کەناری ئارامی ورد ورد دەبنەوە
ئەوارەیە و شەوبا لە سەراغی نیوەوانکی تەمتومانە
عەوداڵ و خراباتی ڕەحکی سەر لیشەوانە
ئەوارەیە و کنە و منەی بەنی دەفتەرکانی نەو پەڵەی گوە دەکا
پەرژینە شەڵەبیەکانی دارستانیش
مەیلی دیدار و کردنەوەی پەڵەی دە دەکا
هەر دوێنە دەمەدەمی ئەوارانە
چایکی لیبتەن، دوو ڕەحیانەتی بە دەم نەشی قاوە تاڵکانەوە دزی
پشمەکانە لە ناو زەدرباوی ئەوارانا تووانەوە
خولیاکانیش لەوەژی عاجزی
کەچی نها لەوی لەوانکە لەوەژە لە لەوەنگیی و سووراوی لەوی

گرتوو
شرابکی سپی سپی وک رحی خی،
مستبوونی بە شوارەی جواناوی لەوی بردوو
ئەم چ ئاتەشگایەکی پە گوناهە ، کە خوا بە خی فرشی پرزینی بە رادخا
لە سربانی مالی باجی گولچینەوە چاوکان هر کزن و مرگ دچژن
پە دشتە بە خی بەهشتە و وا مملکەتی ئو گوە بە دووی شنیکدا رادکا
ئوارەیە و تفان رگر و قاچاخە، یانیش کنار بە قووەایی قووتیان دا
ئم پژمودە نایتگە هستکان تواو دبنە ئاو نغرە دبن
بە مستبوونی دیدارە دریا لووش و برو شتییکیان دبا
بونە تابلی بریقدار و رنگاو رنگ
رە دبن دن دڕن برو ئافات
ئمجاریان قریوکان لە ڤتترس محاە زنی ئاوە نتقنە و
بە قینی ژن و پیاوکی شانگیز نیان بات
دیسانەوە بیرت نچە خشمدوی خشویستری کسم

ئمانیا
٢٠٢٣ / ٢ / ٣

شار لە هەبوون و کوژانەوەیدا.. نەژاد عزیز سورم

(ئەدنیس)ی شاعیر شاری بڕووت بە چەند سندووقك دەشوبهنە ، تاریك و داخراو…
ئستا شارەکان وەك جاری جاران نەماون کە لە تکستکی لیریکی دەچوون و بە گەلك یادەوەری قناغە جیاجیاکانی تەمەن هەدەبوون و شنایان لە تقەلانان دەبینرا .. شارەکانیش وەنەی ئەو خەکانەی

تێدا دەژین هەڕەی شتێکیانە نازانن چییە ، بەخراییەکی نەگەڕ و بێهودە بە دوای یاداوەرییەکانییانەوە بەڕووەن ، بەڵام بۆ کوێ ؟ خۆشیان نازانن!!

ئەدۆنیس هەر لە باسی بڕووتدا دەڵێ: ئەگەر بڕووت (بۆگومان ئەو باس لە بڕووتی ئێستا ناکا کە بووە بە تاقیگەی شەڕ و ماڵوێرانی و لە مۆژوو خراوەتە دەرەوە) لە شوێنەواری ڕۆژئاوا دابماڵن لە دوو شتی زیاتری تێدا نامێنێتەوە ، مزگەوت و کەنیسە…

)شار) هەڕکەوتێك نییە لە دەرەوەی مۆژوو ، لە دەرەوەی جوگرافیا ، بۆیە تا بکرێ دەخوازێ لە کەلەپووری کەڵەکەبووی خۆیەوە گەشە بکات ، بەنەخشە و پلانێك ڕۆگە نەدرێ لە سروشتی دەوروبەریدا بتڕێ..
ئەمە کاری ئەندازیارەکانمانە ، کە جێی داخە بە میتۆدی باڵانوێن کار ناکەن ، بۆیە دەبینی بیناکانیشمان وەك خۆمان بە نەزمی ئەوپەڕگیرایەتی چاو لە دەر و دوور لەو ئاهەنگە هەمنانەی ئاسمان لەبەر چاو ون ناکا و پێی ڕاهاتووین..

ڕواڵەت و ناوەڕۆکی شارەکانمان لە پێویستی ئادەمیانەدا سەرچاوە ناگرێ ، لەوەڕا سەیر دەکەی هەمیشە دەوروبەر ڕەتیان دەکاتەوە..

شارەکانمان زیاتر لە کەمەڵێك کوتلەی کۆنکرێتی و مەمەڵەی کەوڵاڵ دەچن بە تەك شەقام و شێستەی بەرتەنگ و هەناسەسوار ، دانیشتووانەڕ خەمخۆرەکانیان نابینن ، ئەوانەی مەبەستیانە لەگەڕ سروشتی خۆیدا بیهێننەوە و لە یادەوەریی دەستەجەمعیدا جێی بکەنەوە…

شار لە حاڵەتی ئێستایدا وا دێتە پێش چاو پەناگەیەکی کاتیی بۆ ، بە زۆر نەبێ هیچ کەڵکی لێ گەرم نابێ .. لە گرێژنە چووە ، بەندی بە چیمەنتۆی کەڵەکەکراوی سەریەکتر و بە نەخشەی خواستراوی نامۆوە پساوە.. نەگشتیی ڕەها دەردەبڕێ ،
نە لەسەر بناغەی خۆیدا هەڵنراوە ، بەکو لە ڕوانینی کاتیی سەقەتەوە ، بەڵادەیەك ساختمان و بیناکان لە میکانێی دەستی منداڵان دەچن .. جوانن کە خانوویەکی جوانی پێ دروست دەکرێ ، بەڵام بۆگیانن و دوورن لە ژیان..

دەخوازێ پێش ئەوەی لە شارەکانمان هەبێین ، هەوڵێك بەو ئاراستەیە بدرێ شاری تێراو لەگەڕ دانیشتووانیدا ئاشت بکرێتەوە…

کۆنیشی غاز.. نۆزاد بەندی

ئیتر مەڵێن ،
حوکمەتکەمان بە خەمە ..
فەرموو بۆ تەف و بارانە ..
بە ماستاو .. بە مامە حەمە ..
قسەی مەردی لە هەماڵی
بە خاکەناز ..
بۆی بنیاتنان
کۆنیشی غاز …

⋆ ⋆ ⋆
ئەک سەاوت لێ بە سەرک ..
حەقتە میللەت بەت دەنێ چەک ..
حەقتە فەکەی تایبەتی
سەد ملیۆنیی ..
حەقتە ملیارەها ملیار ،
کە دەتە دەر
لە درز و دەلاقەکانی
دەسەاتکی کارتۆنیی ..

⋆ ⋆ ⋆

ئەک سەاوت لێ بە میللەت ..
بووی بە عیبرەت ..
قاڵ بووی بە ملکەچی و زیللەت ..
ئاژەیش ئیدارە ناکا
ساتە بەتە ناو تۆیلەت ..
هایکۆشە باری کێلەبوون ،
هایکۆشە سەد هەزار عیللەت ..
دەم نەکەیتەوە ..
نەجوولەی ..
با لە دەستت نەچێ
ناز و نوز و نیعمەت ..

گوناح ، گوناح تەنتان هەزاران هەزار ساڵ نەبێ ..
باشە ئەوە خوانەخواستە ئینقیراز کەن ،
چ شارێ ئەتوانێ ببێ
بە شاری قوربانی و هەمەت ؟
بە شاری هەلاکێ بەزەن ؟
کە ئەتوانێ هەگرێ
چەکوشی کاوە و
شارستانیی ئاشوور و مەد ؟؟
هەزار جار ئافەرین میللەت ..
ەیزی کەن ، بتە و سەیارە و
سەرەی سەرانێ و باجەکان ..
هەک بە دیقەت ..
بە ڕاستی مەردی هەردانن
بە ڕاستی هەردی مەردانن ..
گەلی وەک ئەوە نابێ .. قەت ..